

De perceptie van goud en water bij mijnwerkers in Bolgatanga (Noord-Ghana)

Een onderzoek naar goudmijnbouw op een mijn in Gbani

Karin Schut

Instituut Culturele Antropologie/Ontwikkelingssociologie

Studentnummer: S1263099

Juli 2013

Supervisor: Dr. Jan Jansen

De perceptie op goud en water van goudmijnwerkers in Ghana

Een onderzoek naar goudmijnbouw op een mijn in Gbani

Supervisor: Dr. Jan Jansen,

Faculteit der Sociale Wetenschappen, Instituut Culturele Antropologie/Ontwikkelingssociologie

Richting: Environmental Anthropology

Universiteit Leiden

Karin Schut

Kmsschut@gmail.com

Juli 2013

Voorwoord

Deze scriptie is geschreven in het kader van de Masteropleiding Culturele Antropologie en Ontwikkelingssociologie en de daarin gekozen richting Environmental Anthropology gevolgd aan de Universiteit van Leiden. Mijn interesse voor milieu, in het bijzonder water, is al van lang geleden. Water is overal doordat het stroomt en zorgt voor mooie landschappen. Bovendien komt het in allerlei vormen voor, wordt afhankelijk van het perspectief verschillend beschreven en is onmisbaar voor iedereen. Al in een vroeg stadium van mijn studie antropologie wist ik dat ik me hierop wilde richten. De combinatie met kleinschalige goudmijnbouw is uiteindelijk door mijn begeleider voorgesteld die ik bovendien wil bedanken voor zijn enthousiasme en inspanningen.

Inleiding

Een groot deel van de mijnwerkers leeft onder de armoedegrens in de kleinschalige goudmijnbouw in Ghana. Vooral de laatste jaren is de noodzaak naar hervormingen in deze sector toegenomen doordat liberaliseringsprocessen, met als gevolg een toename in grootschalige bedrijven, de rechten van de lokale bevolking ondermijnen. De regelgeving die wordt ingevoerd door de nationale overheid en internationale donoren berust op een eigen perspectief. Het beleid wordt voornamelijk vormgegeven met de gedachte dat goud een gemeenschappelijke *economische* waarde heeft; goud als een natuurlijke hulpbron ('resource') levert winst op en moet ook als zodanig bestuurd worden. De handelingen van de mijnwerkers in de kleinschalige goudmijnbouw spreken dit perspectief echter tegen waardoor de internationale gemeenschap veronderstelt dat deze berusten op irrationeel management.

De laatste jaren wijzen studies in de antropologie uit dat de handelingen van mijnwerkers beter te verklaren zijn door goud te zien als een substantie in plaats van als een natuurlijke hulpbron. Belangrijk verschil is dat goud als natuurlijke hulpbron uitsluitend wordt behandeld in het economische domein. Een substantie is echter gerelateerd aan de leefwereld van mensen en hierdoor afhankelijk van het domein een andere betekenis genereert. Ook dit onderzoek dat is uitgevoerd in een kleine mijn in het Noorden van Ghana toont aan dat mijnwerkers rationeel handelen echter op basis van andere gronden dan het nastreven van exploitatie van een natuurlijke hulpbron. Hierbij breng ik de handelingen rondom watergebruik in de kleinschalige goudmijnbouw in verband met dit perspectief, en toon ik aan dat ook water moet worden behandeld als een substantie met als gemeenschappelijke waarde dat goud en water beiden aan de aarde worden onttrokken. De volgende onderzoeksvraag staat centraal in de scriptie: ***Hoe gebruiken en hoe conceptualiseren mensen op een kleine goudmijn goud en water?***

De data is verkregen door middel van drie maanden veldwerk op een kleine mijn in het *Talensi-Nabdam* district in de *Upper East* regio in het Noorden van Ghana, genaamd Gbani. De methode die centraal stond is participerende observatie wat is vormgegeven door het verblijf in het onderzoeksgebied zelf. De data is verkregen door middel van observaties en interviews. Hierbij is gebruik gemaakt van de diensten van een lokale mijnwerker die assisteerde in de vertalingen bij de informele interviews.

Ook uit de analyse van de geobserveerde handelingen van de mijnwerkers in Gbani blijkt dat deze vooral kunnen worden verklaard in het licht van een substantie; in Gbani krijgen

bedelaars een deel van de opbrengst, sommige bovengrondse én ondergrondse werkzaamheden worden uitbesteed en vrouwen hebben een belangrijke rol bij bepaalde werkzaamheden in de kleinschalige mijnbouw die het werk juist vertragen. Bovendien wordt met water dezelfde bedachtzaamheid gezien als met goud: iedereen mag onbeperkt water onttrekken aan de grond, evenals goud, mits bepaalde sociale en culturele regels worden gerespecteerd.

Deze bevindingen sluiten aan bij het debat die er gevoerd wordt tussen goud te zien als economische hulpbron of als substantie en pleit ervoor regelgeving aan te passen op basis van dit laatste perspectief.

Inhoudsopgave

<i>Introductie</i>	i
Deel 1) Theoretisch kader en motivatie	
<i>Hoofdstuk 1 – Ghana en Goud</i>	1
<i>Hoofdstuk 2 – De Kleinschalige Goudmijnbouw</i>	6
<i>Hoofdstuk 3 – De Belanghebbenden van een Kleine Mijn</i>	11
<i>Hoofdstuk 4 – De Antropologie van Substantie</i>	16
<i>Hoofdstuk 5 – Goud als Substantie</i>	23
Deel 2) Ethische kwesties, methoden en uitvoering	
<i>Hoofdstuk 6 – De Antropologische Methode</i>	28
<i>Hoofdstuk 7 – Entering the Field</i>	32
<i>Hoofdstuk 8 – Ervaringen en Methoden in de Kleinschalige Mijnbouw</i>	38
<i>Hoofdstuk 9 – Beschrijving van Sleutelinformanten</i>	42
Deel 3) Data uit de kleinschalige goudmijnbouw van Gbani	
<i>Hoofdstuk 10 – Fysieke Locatie en Teams</i>	45
<i>Hoofdstuk 12 – De Omgang met Goud in het licht van een Substantie</i>	52
<i>Hoofdstuk 13 – Watergebruik in Gbani</i>	60
<i>Conclusie</i>	64
<i>Referentielijst</i>	67

Introductie

Kwesties over het perspectief op goud in de kleinschalige mijnbouw door verschillende actoren staan al geruime tijd centraal in de antropologie. Antropologen ervaren de kleinschalige mijn niet als een plek van complete anarchie waar drugs- en alcohol misbruik plaatsvindt en criminaliteit en prostitutie aan de orde van de dag zijn wat de dominerende gedachte van beleidsmakers of andere invloedrijke actoren is. Onderzoeken tonen aan dat een mijnkamp wel degelijk gestructureerd is en uit specifieke netwerken bestaat die de handelingen en activiteiten van de betrokkenen verklaren. Antropologen dragen bij aan dit debat door goud niet uitsluitend als een natuurlijke hulpbron te behandelen dat vooral in het economische domein een grote waarde heeft maar als een substantie die betekenis krijgt in relatie tot de ruimte waarin gebruikers leven en werken. In Ghana, net als veel delen van Afrika, wordt goud meer als een bron van gevaar ervaren dan van voorspoed (Werthmann 2003b). Om te voorkomen dat er iets vreselijks gebeurt zoals ziekte of dood moeten er offers worden geleverd. Wat lijkt op irrationele geldverkwisting is in werkelijkheid een rationele handeling om ziekte te voorkomen.

Het grootste deel van de mijnwerkers leeft nog steeds onder de armoedegrens ondanks de verscheidene pogingen van overheden om sociaaleconomische ontwikkelingen in de mijnbouw te bewerkstelligen. Ook in Ghana probeert de overheid, net als veel neoliberale staten in Afrika, door middel van de opbrengsten uit de mineralenindustrie haar leningen te vereffenen met de internationale gemeenschap. De waarde van goud is groot voor Ghana doordat het voor de overheid een belangrijke inkomstenpost vormt door de heffing van belasting en het innen van royalty's. Daarnaast vormt het voornamelijk in de rurale gebieden een essentiële rol in armoedebestrijding. Dit onderzoek kijkt met een kritische blik naar de regelgeving die de overheid formuleert op basis van het perspectief dat ze hebben van de mijnwerkers die een hulpbron exploiteren op een rationeel-kapitalistische manier. Eerder, proberen de mijnwerkers een aardse substantie die juist niet toegeëigend wordt te delen.

Daarnaast wordt er een andere grondstof geïntroduceerd in deze scriptie die essentieel is in de kleinschalige goudmijnbouw. Watergebruik op een kleine mijn kan in hetzelfde licht worden verklaard als de omgang met goud. In poëzie, kunst of literatuur is water een veelvoudig aangehaald thema in het bijzonder door haar kwaliteiten zoals vloeibaarheid, transformeerbaar en overdraagbaarheid. Ook in de antropologie wordt water steeds actueler waarin studies zich wijden aan de diepere betekenis van water die door deze kwaliteiten een

object vormt van verschillende culturele betekenissen. Water in de kleinschalige goudmijnbouw als elders moet in het licht worden bekeken van een substantie in plaats van een natuurlijke hulpbron; een substantie dat allerlei verschillende betekenissen genereert afhankelijk van culturele overtuigingen, verwachtingen en gedrag (Strang 2005: 97). Dit onderzoek uitgevoerd op een kleine mijn in het Noorden van Ghana maakt deze verbinding tussen de antropologie van goud en water en draagt argumenten aan om zowel goud als water in de kleinschalige goudmijnbouw te behandelen als een substantie waardoor handelingen en activiteiten door de betrokkenen beter kunnen worden verklaard.

Deel 1) Theoretisch Kader en Motivatie

Hoofdstuk 1 – Ghana en Goud

Het Belang van Goud

De productie en export van rauwe materialen is de drijvende kracht achter de Ghanese economie. Ghana, net als veel andere Afrikaanse landen, is een belangrijke producent van mineralen zoals diamant, goud, bauxiet, mangaan en zilver. Hiervan ligt in de goudsector het grootste economische belang. Na de crisisjaren in het begin van de jaren tachtig en de invoering van het Economic Recovery Program (ERP)¹ is de nadruk komen te liggen op de export van delfstoffen waardoor het BNP aanzienlijk gegroeid is. Het belang van de goudhandel voor de Ghanese overheid is groot doordat een aanzienlijk deel van haar inkomsten bestaat uit het heffen van belasting en het innen van royalty's (Addy 1998: 232). Het Mineral Yearbook van Ghana over het jaar 2011 geeft aan dat 38 procent van de totale inkomsten aan goederenexport afkomstig is van de goudhandel. De markt groeide in dit jaar met 8.7 procent en Ghana staat in de top tien van goudproducenten ter wereld (Bermúdez-Lugo 2011). Bovendien speelt de kleinschalige goudmijnbouw in rurale gebieden waar alternatieve inkomstenbronnen schaars zijn een cruciale rol in armoedebestrijding. Volgens Mike Hammah van het ministerie van *Lands and Natural Resources* is 27,2 % van de totale nationale goudproductie afkomstig uit de kleinschalige goudmijnbouw en is de cumulatieve productie zelfs hoger dan wat sommige grote ondernemingen produceren (Ocloo 2012).

De Economie van Ghana

Sinds de jaren tachtig heeft er een verschuiving plaatsgevonden van het nationalisme naar het liberalisme als ontwikkelingsstrategie nadat Ghana terecht was gekomen in een diepe economische crisis. De Britten hadden tijdens de kolonisatie alleen interesse voor de mineralenhandel en investeerden nauwelijks in infrastructurele projecten waardoor sociaaleconomische ontwikkeling uitbleef in het land (Amin, Ntilivamunda & Diop 2010: 116). De strategieën van de verschillende politieke leiders na onafhankelijkheid waren gericht op natievorming. De veronderstelling was dat eenheid een voorwaarde was voor het creëren van

---

¹ Het Economic Recovery Program is het proces waarin economisch beleid en instituties hervormd worden met het doel om economische groei te stimuleren (Hilson 2004: 59).

een sterke nationale staat en de weg er naar toe was een streng gecentraliseerd bestuur. Bovendien beoogde het nationale project van Nkrumah, Ghana's eerste president, op het Westen in te lopen door ook een kapitalistisch systeem te creëren en werden er plannen ontwikkeld voor industrialisatie en economische groei ten einde de productiecapaciteit te verbeteren en hierdoor de welvaart te verhogen (Lumuba-Kasongo 2011). In de mineralenindustrie betekende dit nationalisering van de grootschalige mijnen, een staatsmonopolie op de export van mineralen en de kleinschalige mijnbouwsector werd illegaal verklaard.

Door een gebrek aan bestuurlijke vaardigheden om een nationale economie te ontwikkelen ontstond er echter een corrupt en inefficiënt systeem (Hilson 2004: 54). Aan het begin van de jaren tachtig kwam Ghana terecht in een diepe economische crisis en zakte het BNP van 6.4 procent in de periode 1965-1973 naar 3.2 procent in de periode tussen 1973-1980 naar een dieptepunt van 0.7 procent in 1982 (Hilson 2004: 55). In samenwerking met het IMF voerde president Rawlings in 1983 het ERP in waar de nadruk lag op decentralisering. Door middel van Structural Adjustment Programs (SAP's)² werd het economisch beleid hervormd die er op gericht waren een gunstiger investeringsklimaat te scheppen voor private ondernemingen uit binnen- en buitenland. Volgens dit programma zou een liberaal beleid moeten bijdragen aan de groei van de economie en een hoger BNP. Onder de voorwaarde van privatisering en vermindering van staatsinterventie die Westerse donoren stelden kon Ghana rekenen op financiële steun van het systeem van Bretton Woods.

In de mineralensector is in 1986 een wet doorgevoerd die het aantrekkelijk maakte voor buitenlandse ondernemingen grondstoffen te delven in Ghana zoals een lager BTW en een gevarieerde royalty.³ Een gevolg van deze liberaliseringspolitiek was een toename aan buitenlandse ondernemingen voornamelijk uit de Verenigde Staten, Canada, Zuid-Afrika en Groot-Brittannië die staatsbedrijven overnamen of nieuwe mijnen openden. De mineralenindustrie is tegenwoordig de leidende industrie van exportinkomsten en haalde hiermee de cacao industrie in (Opokuh-Dapa & Boko 2011: 233).

---

² Met Structural Adjustment Programs worden de hervormingen bedoeld die doorgevoerd zijn in het economische beleid van ontwikkelingslanden als voorwaarde voor het ontvangen van leningen van het systeem van Bretton Woods.

³ Het percentage van de inkomsten van royalty's in Ghana ligt tussen de drie en zes procent en is afhankelijk van de totale inkomsten van de geproduceerde mineralen (UN 2010).

In de jaren negentig is er een tweede ronde aan hervormingen ingevoerd, gericht op staatsvorming. Er werden investeringsprikkels geïntroduceerd waarin de nadruk werd gelegd op het belang van transparante regelgeving rondom investeringen. Ook wordt dit nagestreefd door allerlei regionale genootschappen zoals het West African Economic and Monetary Union waarvan Ghana deel uitmaakt (Besada 2006: 162).

Interventies van de Overheid

Met het invoeren van een liberaal beleid anticiperden de Westerse donoren en de Ghanese overheid op gelijke kansen voor iedereen, meer werkgelegenheid, hoger inkomen, infrastructurele ontwikkeling en hogere levensstandaarden voor de bevolking (World Bank 1999). Studies wijzen op het feit dat deze winsten slechts een bepaald segment van de bevolking bereikten en het juist meer sociale ongelijkheid in de hand werkte (Fisher 2007; Shipton 1994; Greenen 2012). Shipton (1994: 364) constateert dat ongeregistreerd land niet per definitie hoeft te betekenen dat er een grotere kans bestaat op onzekerheid rondom eigendomsrechten. Vaak worden door het invoeren van een juridisch kader rondom eigendom gewoonterechten geschrapt waardoor de meest kwetsbaarste groepen juist worden benadeeld en het nieuwe manieren bied voor de vermogende groepen met interne connecties de grond van de benadeelde gemeenschappen te exploiteren. Fisher (2007) die onderzoek deed naar de marginale positie van artisanale delvers in Tanzania wijst op de versnelling van marginalisatie in de artisanale mijnbouw onder liberaal beleid en bekritiseert de manier waarop de formalisatieprocedure georganiseerd is. Vaak hebben de lokale gemeenschappen niet de middelen om bestaansrecht te verwerven doordat staatsinterventie zwak is in deze gebieden. Daarnaast concentreert de overheid zich voornamelijk op het motiveren van grote binnen- en buitenlandse ondernemingen om te investeren in Ghana ten einde uit de schuldencrisis te komen.

De situatie waarin de kleinschalige mijnwerkers nu verkeren werd daarbij gestimuleerd doordat de sector pas met het invoeren van de wet van 1989 een legaal beroep werd. Dit was drie jaar nadat de markt al was opengesteld voor grootschaligheid, een periode waarin zich veel buitenlandse ondernemingen hadden gevestigd in Ghana die hierdoor zonder veel juridische formaliteiten de grond konden exploiteren. Bovendien ontbreekt er volgens Greenen (2012: 322) in deze wet van 1989 de formalisatie van het recht op eigendom voor de kleinschalige mijnwerker waardoor er nog steeds een groot deel zich begeeft op 'informeel terrein' en

handelen via 'informele kanalen'. De beloftes van de overheid met betrekking tot het voordeel van eigendomsregistratie hebben gefaald en met name in rurale gebieden hebben de economische veranderingen geleid tot sociale ontwrichting en milieu afbraak (Opokuh-Dapa & Boko 2011: 238).

In deze dynamische situatie strijden verschillende belangengroepen om landrechten die claims maken op mineraalbronnen waarin de overheid is aangewezen te interveniëren (Fisher 2007: 744). Deze interventies hebben voornamelijk betrekking op het ontwikkelen van projecten voor alternatief levensonderhoud en het leveren van gereedschappen aan legale mijnwerkers (Ocloo 2012). Ook zijn de rechten en plichten opnieuw geformuleerd in de kleinschalige mijnbouwwet van 2006. De belangrijkste kenmerken van deze wet zijn onder andere de verklaring dat de staat de ultieme eigenaar van de mineralen is en de grond beschikbaar stelt aan belanghebbenden voor exploitatie via aanvraagprocedures. De minister van *mines and energy* draagt verantwoordelijkheid voor het verlenen van de rechten. Uitvoering en beschikking gebeuren door de daarvoor aangestelde lokale mineralen commissies. Bovendien staan de verplichtingen van de licentiehouders vermeldt ten aanzien van milieubescherming en is de duur van een licentie niet langer dan vijf jaar wat verlengd kan worden door het indienen van een aanvraag. Tenslotte kunnen rechten uitsluitend verleend worden aan personen met het staatsburgerschap van Ghana.

Ook wordt er een groot deel van de interventies met betrekking tot sociaaleconomische ontwikkeling in rurale gebieden in handen gelegd van internationale bedrijven die in ruil hiervoor licenties verwerven. Voornamelijk China is een belangrijke nieuwe speler in de exploitatie van grond op een kleine mijn en het kopstuk achter grote infrastructurele projecten, ziekenhuizen en scholen.

Chinezen in Ghana

De eerste officiële diplomatieke relatie tussen China en Afrika vond plaats in 1956 die tot stand was gekomen door het leveren van steun rondom dekolonisatieprocessen in Afrika waar China investeerde in educatie en gezondheidszorg (Manji 2007: viii). Hoewel het eerste contact tussen Ghana en China al veel eerder plaatsvond en afstamt uit de koloniale periode werden de betrekkingen intensiever in de periode vlak na onafhankelijkheid toen president Nkrumah Chinese burgers, voornamelijk uit Hong Kong, motiveerde zich in Ghana te vestigen. Hij

beloofde een bloeiende Ghanese economie als een Engels sprekend Gemenebest (Commonwealth) lid, net als Hong Kong.

Tegenwoordig komen veel Chinese ondernemers naar Ghana om goedkoop geïmporteerde goederen te verkopen waarvan een deel zich begeeft in de illegale detailhandel (Kohnert 2010: 11). Chinezen zijn tegenwoordig ook te vinden in de productie, de groothandel en de service sector. Ghana is op dit moment de op één na grootste importeur van Chinese goederen in Afrika; 9.1 procent van de totale importgoederen is afkomstig uit de Chinese detailhandel (Jenkins & Edwards 2006: 216). De *Ghana Investment Promotion Act* is in 1994 ingevoerd om de nationale arbeidsmarkt te beschermen. Deze wet verplicht een buitenlandse ondernemer zich te registreren als arbeider in Ghana en een startkapitaal te hebben van minimaal driehonderdduizend dollar. Bovendien moet er tenminste tien arbeidsplekken beschikbaar gesteld worden aan Ghanese burgers. De schatting van het aantal Chinezen in Ghana ligt tussen de tweeduizend en tienduizend mensen (Kohnert 2010: 10). Deze informatie over het exacte aantal is niet compleet en moeilijk te achterhalen doordat registratiesystemen zwak zijn en een groot deel van de Chinezen Ghana illegaal betreden (Mohan & Tan-Mullins 2008).

Een recente ontwikkeling is de toetreding van Chinese ondernemers in de kleinschalige mijnbouw sector. Chinese mijnwerkers leveren vaak in samenwerking met de lokale chieft, financiële middelen en zware machines in illegale mijnbouw operaties. Deze strategie wekt de schijn service te leveren aan de kleinschalige mijnwerkers. Ondertussen vormt dit een bedreiging voor de Ghanese mijnwerkers die geen middelen hebben om met Chinese ondernemers te concurreren (Kohnert 2010: 11). Liu (2010) wijst op de competitieve relatie die hierdoor ontstaat tussen Ghanezen en Chinezen.

Hoofdstuk 2 – De kleinschalige goudmijnbouw

De kleinschalige mijnbouw kan op basis van verschillende criteria worden gedefinieerd zoals de mate van productiviteit, de hoeveelheid output of de aard van organisatie. Elke definitie legt de nadruk op de niet-gemechaniseerde, arbeidsintensieve activiteiten (Hilson 2002a: 864). Toch wordt er vaker gebruik gemaakt van nieuwere technologie zoals een vergruismachine en een drillboor met name door die delvers van wie levensonderhoud volledig afhankelijk is van de inkomsten uit de kleinschalige mijnbouw. Mijnwerkers die het delven van mineralen slechts tijdelijk verrichten, afhankelijk van het seizoen, maken meestal uitsluitend gebruik van simpele gereedschappen zoals scheppen, kruiwagens, pikhouwelen, zeven en pannen die ze vaak ook gebruiken voor het bewerken van het land (Jansen 2010: 95). Kenmerkend aan een kleine mijn is dat de mineraalbron dicht aan de oppervlakte ligt (Hilson 2002a: 865).

De kleinschalige delfstofwinning is volgens vele bronnen een activiteit die is ontstaan uit armoede en met name in ontwikkelingslanden van groot belang (Aryee 2003; Hilson 2002a; Yelapaala & Ali 2005; Luning 2008; Jansen 2010; Shipton 1989; Bridge 2004). Het komt voor in de meest arme en afgelegen gebieden van een land waarbij de bevolking gekenmerkt wordt door een laag opleidingsniveau en met weinig alternatieven op soorten arbeid. Het beroep is hierdoor, door de laagdrempelige toegang, een manier voor de ongeschoolde en onbekwame mijnwerker zich te ontwikkelen tot een bekwame arbeider of zelfs ondernemer (Amankwah & Anim-Sackey 2003).

De groep die werkzaam is in deze sector is heterogeen doordat er verschillende sociale en economische redenen zijn voor een mijnwerker te immigreren naar een mijnkamp. Deze motieven berusten niet uitsluitend op het verlangen om snel rijk te worden wat de overheersende gedachte is onder Westerse donoren en overheid (USAID 2005; World Bank 2005). Volgens Werthmann (2008: 68) kan een kleinschalig mijnkamp dienen als een toevluchtsoort voor mensen die hun baan hebben verloren in de stad of in de gevangenis hebben gezeten. Bovendien begeven boeren zich in de sector die een periode moeten overbruggen in het droog seizoen (Jansen 2010) of als gevolg van gewijzigde nadelige regelgeving in de landbouw waardoor boeren niet meer in hun levensonderhoud kunnen voorzien (Hilson & Banchirigah 2011). Mijnkampen kunnen economische kansen bieden voor zowel mannen, vrouwen als kinderen en er zijn vaak complete gezinnen te vinden op het gebied. In veel gevallen zijn vrouwen aanbieders van goederen en diensten zoals verkoop van

voedsel of het verstrekken van leningen (Werthmann 2008: 68). Door deze pluraliteit aan motieven kan volgens Panella (2010b: 4) de activiteit gezien worden als levensstijl, seizoensactiviteit, loterij of een bron van rijkdom. Formeel gezien, zoals beschreven in de mijnbouwwet van 2006, zijn uitsluitend personen met de Ghanese nationaliteit legaal in de kleinschalige sector. Door de nieuwe ontwikkelingen met het oog op liberalisering en privatisering is het beleid gericht op marktwerking met als gevolg minder invloed van de overheid op bepaalde terreinen en meer aanwezigheid van burgers uit omliggende landen en Europa, Amerika en China. In de volgende paragraaf wordt hierop nader ingegaan aan de hand van veldwerk dat is ondernomen op een kleine mijn in het Noorden van Ghana.

De aan- of afwezigheid van de Overheid in Gbani

Tijdens veldwerk in Gbani, een kleinschalig mijngebied die door de overheid speciaal daarvoor is afgebakend, kwam ik in aanraking met een cohabitatie van lokale en buitenlandse mijnwerkers. Gbani is gelegen in het Upper-East district, zestig kilometer ten zuiden van Bolgatanga. Toch is er in dit gebied in 2009 een Chinese onderneming met een verkenningsprocedure gestart. Deze situatie, waarin een grootschalige onderneming zich vestigt in een kleinschalig gebied, wordt mogelijk gemaakt door de flexibiliteit van de kleinschalige mijnbouwwet van 2006.

De verantwoordelijkheid voor het uitdragen van nationale regelgeving van de mijnbouwsector ligt in handen van de mineralencommissie die gelijktijdig is opgericht met de invoering van de wet van 1986. Een belangrijke taak is het motiveren van ondernemers om te investeren in mineralenprojecten in Ghana (Hilson 2002a: 150). Bovendien is de commissie verantwoordelijk voor het formaliseren van de kleinschalige mijnbouwsector. Volgens Hilson (2002b: 5) is onderbezetting van de commissie en geldgebrek een belangrijke oorzaak dat de meerderheid nog steeds illegaal werkzaam is in deze sector. Bovendien ligt de prioriteit van de commissie niet bij het tevredenstellen van de lokale mijnwerkers maar bij het aantrekken van grote investeringen.

De verantwoordelijkheid van Gbani ligt in handen van de lokale mineralencommissie die gevestigd is in Bolgatanga en opgericht één jaar na de ontdekking van goud in het gebied in 1996. Gbani is door de mineralencommissie aangemerkt voor het kleinschalig delven van mineralen. De ambtenaar van de mineralencommissie geeft tijdens een interview aan dat één van de bepalingen voor een onderneming om te worden geclassificeerd als kleinschalig is dat

de totale oppervlakte van het perceel onder de 25 acre (= 0.10117 km²) dient te zijn. De strategie die wordt toegepast om het voor een buitenlandse onderneming toch mogelijk te maken zich te vestigen in dit gebied is het uitgeven van meerdere concessies van elk 25 acre.

In Gbani geeft de Chinese onderneming Shaanxi Mining Company Limited financiële en technische steun aan twee kleinschalige bedrijven: *Yenyeya Small Scale Mining Group* en *Porbotaaba Small Scale Mining Group*. Zij hebben een vergunning die valt onder de kleinschalige mijnbouwwet doordat beide bedrijven een concessie hebben van onder de 25 acre. Er worden door de overheid voorwaarden gesteld aan de exploitatie van een stuk land in een kleinschalig gebied in het kader van Corporate Social Responsibility⁴ (CSR) zoals het investeren in infrastructurele projecten en het creëren van werkgelegenheid wat bovendien vaak als argument gebruikt wordt om haar aanwezigheid in het gebied te rechtvaardigen (Hilson 2002b: 6). Shaanxi Mining heeft een aantal arbeidsplekken beschikbaar gesteld voor Ghanese burgers. Jerry is een Ghanees die als chauffeur in dienst is bij de Chinese onderneming. Hij vertelt over de verhoudingen in het bedrijf. "Alle Ghanese medewerkers worden gebruikt voor de minst betaalde werkzaamheden." Bovendien, merkt Jerry op, verdient hij vele malen minder dan zijn Chinese collega's voor hetzelfde werk en heeft minder baanzekerheid waardoor hij zo ontslagen kan worden. "Er wordt niet naar ons geluisterd als we onterecht behandeld worden door Chinese medewerkers."

Uit een gesprek met een ambtenaar van de mineralen commissie wordt duidelijk gemaakt dat Shaanxi Mining aan een aantal voorwaarden moet voldoen om grondstoffen te mogen delven in dit gebied. CSR staat hoog in het vaandel. De ambtenaar begrijpt dat de ontwikkeling in het gebied op dit moment niet snel gaat doordat het bedrijf nog niet actief aan het produceren is. Wel betalen ze al royalty's aan de overheid. Ze hebben echter eerst winst nodig om verder te kunnen gaan met de ontwikkeling. "Ze zijn bezig met het boren van de waterpompen en ze doen het goed", aldus de ambtenaar.

Kwesties rondom het formaliseren van de kleinschalige mijnbouwsector en het registreren van landeigendom, legt de ambtenaar uit, is een complexe zaak in Gbani. De belangrijkste oorzaak hiervan is de afwezigheid van de "informele" eigenaren in het gebied. Zij

---

⁴ Corporate Social Responsibility (CSR) richt zich met name tot grootschalige bedrijven. Ze worden geacht initiatieven te formuleren om hun verantwoordelijkheden na te komen voor het exploiteren van een stuk land ten einde de schade die ze aanrichten op het gebied waar lokale gemeenschappen verblijven te compenseren. Dergelijke procedures om negatieve effecten van ondernemingen op de levens van mensen te verzachten wordt als fundamenteel recht opgenomen door de Verenigde Naties (Luning 2012: 206).

zijn vaak niet woonachtig in het gebied zelf maar in grote steden zoals Accra of Kumasi waardoor ze moeilijk op te sporen zijn. Ze kunnen doen met het stuk land wat ze willen zoals het illegaal laten werken van mijnwerkers in ruil voor een deel van de opbrengst. De totale oppervlakte van Gbani is 72 km², de totale oppervlakte van het mijngebied is 14 km². Volgens de ambtenaar zijn er tien geregistreerde eigenaren die gezamenlijk een oppervlakte van rond de 250 acre hebben (= ca. 1 km²). Het overgrote deel van het gebied is eigendom van personen die zich niet hebben geregistreerd wat deels het hoge percentage aan illegaliteit verklaart in de kleinschalige delfstofwinning. "Ambtenaren kunnen weinig invloed uitoefenen op de illegale mijnwerker, al proberen we dit wel door ze voor te lichten over de schadelijk gevolgen van hun activiteiten." In de voorlichting wordt de nadruk gelegd op duurzaam delven met de intentie dat dit op de volgende generatie wordt doorgegeven. Ook wordt er gesproken over risico's van de gezondheid en het belang van bijvoorbeeld een mondkapje voor de vrouwen. Voorlichting is een kerntaak van de commissie, aldus de ambtenaar, en hij geeft aan dat ze, al dan niet op regelmatige basis, bijeenkomsten organiseren voor de mijnwerkers in het gebied.

Uit het veldwerk blijkt dat de invloed van de voorlichting gering is in Gbani; de inwoners zijn nauwelijks op de hoogte van de bijeenkomsten van de mineralencommissie. Bovendien wordt er wantrouwend gereageerd op de samenwerking tussen Shaanxi mining en de overheid en er wordt ontevredenheid geuit over het gebrek aan technische steun aan de lokale gemeenschap vanuit de overheid. Uit gesprekken met de Ghanese mijnwerkers wordt de indruk gewekt dat de samenwerking tussen overheid en Shaanxi Mining uitsluitend berust op het verrijken van de buitenlandse onderneming. De Ghanese gemeenschap voelt zich achtergesteld doordat beloftes worden verbroken. Enkele uitspraken volgen die deze opvatting onderstrepen.

"De Chinezen halen het land leeg zonder iets terug te doen. Na vier jaar hebben ze alleen drie waterpompen aangelegd maar de afspraak was tien waterpompen, toiletten, bestrating en verlichting. De opbrengsten worden per helikopter naar eigen land gebracht en er wordt nauwelijks geïnvesteerd in Ghana en de overheid doet hier niets aan." "De overheid is zwak ze hadden de Chinezen uit het land moeten gooien toen ze het gebied niet wilden voorzien van elektriciteit doordat het te duur was, nu hebben ze een generator geplaatst zodat alleen zij kunnen profiteren van elektriciteit. Ook importeren ze alles uit eigen land en creëren hierdoor geen werkgelegenheid in Ghana, zoals het cement, zelfs de televisie en het bestek! Vliegvelden sluiten hun ogen

hiervoor. Er zijn bepaalde standaarden om iets in te voeren, maar mensen worden omgekocht om het alsnog te kunnen invoeren.” “De overheid is corrupt, ze krijgen geld van tussenpersonen voor het afleveren van een goed rapport.” “Het is niet gek dat er zoveel kinderen in de criminaliteit belanden, dat ze aan de weg staan met pistolen en overvallen plegen. Dit is nog niet gebeurd maar dit kan zo gebeuren.” “De politie is er alleen gekomen voor de Chinezen. Ze doen niets, alleen iets als er een conflict is. Dus je kunt doen wat je wilt. Ze zijn er uitsluitend ter bescherming voor de Chinezen.”

Bovendien wijst Jerry erop dat de invloed van de lokale overheid met betrekking tot het aanpakken van de illegaliteit beperkt is doordat er familieleden van ambtenaren werkzaam zijn op Gbani en ze hen niet van hun enige levensonderhoud willen beroven door ze boetes te laten betalen of ze weg te jagen.

Shi is een Chinees in dienst bij Shaanxi mining als vertaler en is verantwoordelijk voor materialen en producten die het personeel nodig heeft en reist hiervoor elke dag naar de stad. Uit een gesprek met Shi komt naar voren dat ze nog in de verkennende fase zitten en dat ze nog geen winst maken. Hij geeft aan dat ze op het moment drie waterpompen hebben gebouwd en er voorbereidingen worden getroffen voor een vierde. “Uiteindelijk zullen we er tien plaatsen.” Er werd bovendien op het moment van onderzoek een politiebureau gebouwd op het terrein van de Chinezen. “We doen veel aan Corporate Social Responsibility en geven computers aan lokale kantoren, het kost ons veel geld voordat we überhaupt winst hebben gemaakt, dat weten heel veel mensen niet.” Volgens Shi zal dit jaar de productie beginnen waardoor ze verder kunnen gaan met de ontwikkeling van het gebied.

Het beeld van de lokale bevolking over de samenwerking tussen Shaanxi Mining en de lokale overheid rondom sociaaleconomische ontwikkelingen in het gebied strookt niet met de verklaringen van de ambtenaar en medewerkers van de onderneming. De situatie is voor de lokale mijnwerkers niet transparant doordat zij niet op de hoogte zijn van nationale regelgeving en de onderhandelingen die er plaatsvinden tussen bedrijven en overheid (Luning 2008: 203). De staat is voornamelijk zichtbaar in de media waar de lokale bevolking geen toegang tot heeft en aldus afwezig is in het veld.

Hoofdstuk 3 – De Belanghebbenden van een Kleine Mijn

In dit hoofdstuk staan de theoretische assumpties centraal met betrekking tot de ontwikkelingen die zich hebben voorgedaan in het kader van liberalisering en privatisering en de ruimte die als gevolg hiervan werd geschept voor allerlei belanghebbenden zich te mengen in de kleinschalige delfstofwinning. De actoren op een kleine mijn bestaan nu uit een complex netwerk van private investeerders uit Azië, Amerika en Europa, overheid, lokale bevolking, tussenpersonen en *civil society*. Veel studies wijden zich aan deze nieuwe samenwerking en benadrukken de verschillende discoursen die hieruit ontstaan. In dit debat wordt het begrip identiteit betrokken en is de definitie van autochtoniteit essentieel (Luning 2012; Luning et al. 2005; Panella 2010a; Shipton 1994). De staat is de ultieme eigenaar van het land en ondanks de gedeeltelijke terugtrekking oefent het nog steeds een grote invloed uit op bepaalde zaken. Zij stelt de voorwaarden op aan bedrijven om een licentie te verkrijgen en heeft hiermee een sleutelpositie dat bepaalt wie legaal en illegaal is (Luning 2008: 203). Conflicten ontstaan doordat de staat landrechten verstrekt aan grootschalige bedrijven waardoor de rurale bevolking die dit gebied al jarenlang exploiteert plotseling als illegaal worden geclassificeerd. De mijnwerkers verzetten zich tegen verplaatsing naar een ander gebied doordat dit gebied hun bestaan legitimeert en hun enige bron van inkomsten vormt.

Luning (2012) wijst op de machtsrelaties die ontstaan door onvolledigheid van de Burkinabe wet tussen junior bedrijven in hun verkenningsfase en overheid in haar onderzoek over de impact van verkenningsactiviteiten op een kleinschalige mijn in Burkina Faso. Indien een gebied onverhoeds niet meer interessant is voor exploitatie zullen deze junior bedrijven allianties en beloftes verbreken met de bewoners over potentiële arbeidsplekken of infrastructuur en strategische allianties aangaan met actoren van een ander gebied die het doel wel dienen (Luning 2012: 30). Debatten met betrekking tot dit thema gaan over herverdeling van de winst; wie behoren tot de getroffen gebieden en wie is buitenstaander? De discourse waarin gesproken moet worden in dit debat heeft betrekking op opvattingen over autochtonie op basis van landrechten. Gemeenschappen claimen het ultieme recht door hun historische banden met het land aan te tonen. Op basis van autochtonie sluiten zij zichzelf uit in de verdeling van de winsten waardoor hun onderlinge relaties worden beïnvloed (Panella 2010b: 6). Volgens Lentz (2006) werd etniciteit in de inheemse samenlevingen van de 'Northern Territories' bepaald door sociale netwerken gebaseerd op verwantschap en niet door

afgebakende territoria. Een junior bedrijf heeft geen kennis over landverdelingen en maakt gebruik van de zelfregulatie van de lokale gemeenschappen. Ook Shipton (1994: 365) wijst op conflicten die ontstaan in een gebied dat is georganiseerd rondom verwantschap en het onmogelijk is om een systeem in te voeren die landrechten vastleggen. Rurale families worden uit elkaar gedreven doordat familieleden land van voorvaderen verkopen. Er is een gebrek aan regelgeving rondom Corporate Social Responsibility voor junior bedrijven die zich voornamelijk richt tot grootschalige bedrijven. De Burkinabe wet biedt niet de inflexibiliteit van de *rule of law* maar is meer te definiëren als een proces waardoor er ruimte wordt gecreëerd voor junior bedrijven om tactisch te opereren (Moore 1978, geciteerd in Luning 2012: 33). Volgens Luning (2012) kunnen met name NGO's hier een grote rol in spelen.

Een andere recente ontwikkeling ten gevolge van terugtrekking van de overheid op een kleine mijn is het ontstaan van verschillende tussenpersonen die gemeenschappen bijstaan in het geven van advies of het bemiddelen in conflicten over landverdelingen (Werthmann 2003; Luning 2008). Een licentiehouder van een juniorbedrijf zal zich wenden tot een tussenpersoon doordat hij zijn verplichtingen ten aanzien van sociaaleconomische ontwikkeling in het gebied moet nakomen met betrekking tot de verworven landrechten zoals bepaald door de overheid. Deze tussenpersoon is een lokale machtshebber die de belangen vertegenwoordigt van de getroffen gemeenschappen en de licentiehouder voorziet van advies ten aanzien van compensaties voor het ontvangen van de industriële mijn (Luning 2008). Werthmann (2003) wijst op de machteloosheid van de overheid om landrechten te institutionaliseren waardoor er in bepaalde gebieden geen controle meer is van de staat en de economische hulpbronnen van dit gebied in handen zijn van een *Big Man*. De overheid laat de bevolking zelf een persoon aanwijzen die conflicten rondom landverdelingen oplost tussen gemeenschappen van boeren en mijnwerkers die zijn ontstaan door de ontdekking van een nieuw gebied waardoor gevestigde systemen van landverdelingen in de war worden geschopt. Deze persoon staat tussen de overheid en de gemeenschap in en is onaantastbaar doordat hij door de staat wordt gezien als beschermer van haar natuurlijke hulpbronnen waar hij onbeperkte toegang tot heeft. Daarnaast ziet de bevolking hem eveneens als leider doordat hij naast deze politieke macht een symbolische macht heeft; hij wendt cultuurspecifieke attributen aan om de gemeenschappen te beïnvloeden zoals het dragen van een rode fez die de bovennatuurlijke krachten van goud zou onderdrukken. In dit gebied is de macht niet in handen van de vertegenwoordigers van de

staat maar van een *Big Man* die door een combinatie van paternalisme, ondernemerschap en brutaliteit in staat is hulpbronnen te verdelen en te beschermen (Werthmann 2003: 108).

Luning (2008: 202) geeft terecht aan dat de samenwerking vooral geschiedt tussen nationale en internationale partners en economische en politieke partners. De lokale overheid maakt zich sterk om inkomsten te genereren via het pachten van landrechten aan buitenlandse ondernemingen waardoor de mogelijkheid voor de kleinschalige mijnwerkers om zich te registreren steeds kleiner wordt (Hilson 2002b: 7). Hoewel kleinschalige mijnbouw een belangrijke functie heeft in de Ghanese economie zijn de kansen niet eerlijk verdeeld doordat de overheid de sector niet steunt als industrie. De overheid en donoren zijn nog vaak in de veronderstelling dat de drijfveren van de mijnwerkers berusten op de zoektocht naar het 'snelle geld' (Hilson 2010: 297). Ze zetten de delvers weg als criminelen die de rurale samenleving ontwrichten (Hilson 2002b: 8). Deze generalisatie wordt door de lokale media overgenomen waardoor beeldvorming van het publiek beïnvloedt wordt. Uit steeds meer onderzoeken blijkt dat de achtergronden van deze groep kleinschalige mijnwerkers allerminst homogeen zijn en ook niet als zodanig behandeld dient te worden in het formuleren van beleid. Hilson (2010) groepeerde de mijnwerkers op basis van de verschillende motieven die ze kunnen hebben om zich te begeven in de sector. Voor een deel van de mijnwerkers vormt deze sector inderdaad een middel om snel rijk te worden en deze groep wordt met name aangetroffen bij de ontdekking van een nieuw gebied die ze na een bepaalde periode weer verlaten. Daarnaast bestaat er een grote groep permanente delvers die verantwoordelijk zijn voor het ontstaan van de zogeheten 'boom towns'⁵. Deze steden trekken vervolgens nog twee groepen mijnwerkers aan. Hilson onderscheidt hierin de seizoensmijnwerker en de mijnwerker die uit armoede gedreven is.

Goud als Natuurlijke Hulpbron

Grätz (2004: 148) herkent dit eenzijdige perspectief van de overheid op de kleinschalige goudmijnbouw en wijst op het gebrek aan kennis over de herkomst van dit waardevolle mineraal. In tegenstelling tot diamant wordt er door de overheid weinig aandacht besteed aan de activiteiten die de beginfase van de goudproductie omvatten. Door het dynamische karakter

---

⁵ 'Boom Towns' ontstaan doordat mijnwerkers zich permanent vestigen in een mijngebied. Deze gebieden ontwikkelen zich tot steden waarin allerlei faciliteiten te vinden zijn zoals banken, wegen en scholen. In Ghana zijn Tarkwa, Bibiani en Bolgatanga voorbeelden van zulke steden.

dat ontstaat door de manier van organisatie, de flexibiliteit van het systeem en de heterogeniteit van de groep is het moeilijk voor de overheid dit gedeelte van het proces te beheersen waardoor zij uitsluitend het zichtbare deel reguleert. Grätz onderzoekt heterogene handelsnetwerken en de daardoor tot stand gekomen micro-dynamieken op een kleine mijn in Benin. Deze netwerken bestaan uit lokale en internationale actoren en vormen een belangrijk deel van het economische leven van het land. Doordat er in verhouding meer handelaren zijn dan er goud kan worden verhandeld ontstaat er een concurrentiestrijd waardoor er allerlei economische strategieën worden aangewend door handelaren om klanten aan zich te binden zoals het geven van giften of het verstrekken van leningen aan de mijnwerkers. Bovendien als gevolg van de onzekerheid die vaak ontstaat in het drijven van handel van een waardevol hulpbron conformeren ook de mijnwerkers zich aan de situatie door allerlei strategieën toe te passen om deze onzekerheid te beperken. De algemene houding van de mijnwerkers is het onmiddellijk binnenhalen van de winsten; het goud wordt zo snel mogelijk verkocht uit angst voor de gevolgen van nadelige interventies van de overheid of diefstal. Het handelsnetwerk is hierdoor heterogeen en bestaat uit een wirwar van wederkerige relaties en allerlei geldstromen doordat nauwelijks door dezelfde personen handel wordt gedreven. Volgens Grätz, die stelt dat een basis van vertrouwen essentieel is in een handelsnetwerk dat doorgaans ontstaat in stabiele relaties waarin etnische assumpties gedeeld worden, schuilt er achter een pure economische rationele houding een besef van het belang van het onderhouden van wederkerige relaties waarin het geven van giften of andere uitgaven centraal staan. Sociaal kapitaal is even belangrijk als financieel kapitaal doordat er telkens persoonlijke netwerken moeten worden gerecreëerd als gevolg van het heterogene karakter van het netwerk zodat economische transacties veilig kunnen worden gesteld die in de kleinschalige delfstofwinning niet zwart op wit staan.

Ook Panella (2010b) onderzoekt geldstromen tussen actoren en pleit ervoor de kleinschalige mijnbouw te benaderen als een 'world of debts' zodat micro-dynamieken kunnen worden geïnterpreteerd. Verschillende belanghebbenden ontwikkelen discursieve strategieën op basis van openstaande schulden. De overheid heeft een schuld bij de internationale gemeenschap en formuleert ambities om zijn verplichtingen naar het volk toe na te komen door belasting te heffen aan private ondernemingen. Deze belasting wordt door ondernemingen betaald doordat zij op hun beurt in schuld staan bij de autochtone bevolking, de ultieme eigenaren van het land. Er bestaat volgens Panella een economie berust op

schulden die ingelost worden uit morele verplichtingen. Door het bestuderen van deze geldstromen wordt het mogelijk gemaakt connecties tussen belanghebbenden te concretiseren. Bovendien kunnen microdynamieken van een mijnteam worden geïnterpreteerd doordat ook de leden van een mijnteam bepaalde strategieën toepassen als reactie op schuldrelaties.

De gemeenschappelijke factor van deze theoretische assumpties is het perspectief op kleinschalige delfstofwinning als een economische activiteit. Deze komt overeen met de dominante opvatting die heerst onder donoren en overheden die deze delfstof behandelen als een natuurlijke hulpbron die winst oplevert en hierdoor gereguleerd dient te worden. Dit onderzoek plaatst de activiteiten en handelingen uitgevoerd door de lokale delvers op een kleine mijn in een ander licht door middel van goud in verband te brengen met een substantie in plaats van de hegemonische opvatting van een natuurlijke hulpbron. In het volgende hoofdstuk zal hierop nader worden ingegaan en het onderscheid tussen beiden worden verklaard.

Hoofdstuk 4 – De Antropologie van Substantie

Het onderscheid tussen hulpbron en substantie is belangrijk om het begrip te vergroten op de discursieve strategieën uitgevoerd door de betrokkenen in een mijnkamp. Een hulpbron draait rondom het maximaliseren van de winst en is voornamelijk in het economische domein van grote waarde. Een substantie daarentegen heeft een sociale basis en doordat het gedefinieerd kan worden in verschillende domeinen wordt betekenis gegenereerd op basis van culturele en sociale verschillen.

Natuurlijke Hulpbronnen

Natuurlijke hulpbronnen zijn materialen en energie in de natuur die essentieel of nuttig zijn voor de mens. Het doel van onttrekking van een hulpbron uit de omgeving is het vervullen van behoeftes zoals honger, dorst of rijkdom. Typische kenmerken van een natuurlijke hulpbron is het nut, schaarste en potentieel tot uitputting wat de basis vormt voor de rangschikking van drie typen. De toevoer van eeuwige hulpbronnen zoals zonne-energie is continu en zal nooit uitputten. Vernieuwbare hulpbronnen zoals bossen, vruchtbare grond en vispopulaties kunnen worden vernieuwd door natuurlijk processen mits de mens op een duurzame manier de hulpbronnen benut. Niet-vernieuwbare hulpbronnen bestaan in een onveranderlijke hoeveelheid in de aardkorst en kan alleen in een tijdperk van miljoenen jaren worden vernieuwd zoals kool, olie, zout, koper en goud. Volgens Miller en Spoolman (2012: 15) zorgt de tragedie van de “commons” ervoor dat (niet)-vernieuwbare hulpbronnen snel uitputten doordat toegang vrij is en de gedachte leeft bij de menigte dat haar aandeel in het beperken van gebruik niet doorslaggevend zal zijn. Om deze reden dient toegang en omgang te worden gereguleerd en te worden bestuurd als een economisch product. Een natuurlijke hulpbron wordt ook wel natuurlijk kapitaal genoemd dat beschermt dient te worden door duurzaam gebruik. Overheden voeren gepaste regelgeving door of laten private ondernemingen het bestuur ervan overnemen. Vooral in de globaliserende wereld wordt er steeds meer de nadruk gelegd op het management van de natuurlijke hulpbronnen zoals ‘sustainable forest management’ en ‘integrated water resources management’.

Een niet-vernieuwbare hulpbron zoals goud verliest zijn *economische* waarde wanneer het meer kost dan het waard is om het te produceren en te transporteren. Op basis hiervan worden er keuzes gemaakt om minder te verspillen, te recyclen, minder te verbruiken of een

vervanging te zoeken. Een natuurlijk hulpbron is gericht op het genereren van winst en strategieën zijn hierop gebaseerd; een stijging in de prijs van een natuurlijke hulpbron omdat het schaars is stimuleert efficiënt gebruik. Een natuurlijk hulpbron kan bovendien nooit helemaal uitputten doordat het eerst zijn economische waarde op een gegeven moment al heeft verloren (Miller & Spoolman 2012).

Substantie

In de vorige paragraaf werden de handelingen verklaart rondom exploitatie van een mineraal in het economische domein. Deze handelingen of strategieën zijn gebaseerd op het maximaliseren van de winst en het verduurzamen van het mineraal. In deze paragraaf wordt getoond dat het mineraal als natuurlijk hulpbron slechts een gedeelte is van wat een substantie behelst.

De toepassing van een substantie vormt een waardevolle bijdrage in zowel economische als politieke, religieuze of andere domeinen. Hierdoor heeft het geen eenduidige betekenis doordat gebruikers deze toeschrijven aan de hand van het belang en de functie die de substantie in het specifieke domein vervult. Het belang van de toepassing van een substantie in de sociale wetenschappen is om sociale relaties te verklaren doordat de aanwezigheid van een substantie in een bepaald domein relaties laat ontstaan en beïnvloedt. Bovendien vormt een substantie volgens Strang (2005: 109) de essentie in de constructie van sociale identiteit.

Een substantie kan een bepaalde geur hebben, kleur en hardheid waardoor zij maakbaar wordt en zich altijd kan relateren aan het perspectief die verschillende gebruikers hebben. Strang (2005) noemt vier verschillende kenmerken over de essentie van een substantie die in elk domein doordringen waar het voorkomt. Bovendien zal blijken aan de hand van de manier waarop substantie wordt toegepast in de literatuur van de sociale wetenschappen dat deze kenmerken overeenstemmend zijn. Elke substantie is een kwestie van leven en dood, heeft een vruchtbare kracht, omvat sociale en spirituele identiteit en is een symbool voor macht en agentschap. Deze betekenissen doordringen in alle domeinen van het leven waarin de substantie voorkomt echter hoe het ervaren wordt is cultureel afhankelijk (Strang 2005: 115).

De Antropologische Benadering van een Substantie

Het gebruik van substantie in de antropologie wordt gedomineerd door studies die verwantschap trachten te concretiseren (Schneider 1980; Carsten 2011; Bharadwaj 2012;

Parkes 2005). Schneider (1980) had belangstelling voor Amerikaanse verwantschap en beoogde het begrip hierop te vergroten en pionierde in het assimileren van bloed als biogenetische substantie wat de belichaming werd voor verwantschap en hierdoor sociale relaties laat ontstaan.

In latere studies waarin onderzoekers door middel van substanties verwantschap wilden analyseren werd er nadruk gelegd op de analoge eigenschappen van een substantie, haar vruchtbare capaciteiten en haar vermogen om verschillende vormen aan te nemen zoals bloed, melk, eten en zaad (Carsten 2011: 22). Belangrijk in deze studies is dat een substantie zich verplaatst waardoor er uitwisselingen plaatsvinden en structuur wordt genereert. Tijdens vieringen, rituelen of andere vormen van interactie worden sociale relaties gebouwd door de substanties die worden uitgewisseld zoals bier, water of bloed. Volgens Carsten (2011) kunnen alle lichaamssubstanties geassocieerd worden met vitaliteit. De meest voor de hand liggende substantie, bloed, heeft door zijn interne stroom een associatie met gezondheid en door zijn externe stroom een associatie met vruchtbaarheid, kneuzing of dood. Bloed kan bovendien op grond van verschillende overwegingen (medisch, religieus) worden onttrokken uit het lichaam. Door deze verschillende contexten is de literatuur op bloed uiteengezet in verscheidene subdisciplines zoals religie, politiek, verwantschap en medische antropologie.

Daar waar Carsten (2011) zich richt op bloed in de analyse van verwantschap richt Parkes (2005) zich op moedermelk om de opvattingen die Soennieten hierover hebben met betrekking tot verwantschap te analyseren en hiermee aantoont dat de betekenis van moedermelk cultureel bepaald is. Hoewel er agnatische endogamie⁶ geprefereerd wordt in de soennitische tradities bestaan er een aantal beperkingen hierin die berusten op het verbod van een huwelijk tussen mensen die melkverwantschap delen. Volgens Héritier (1982) kan dit worden gezien als incest doordat dezelfde lichamelijke substantie wordt gedeeld. Bovendien wordt de nadruk gelegd op de mutatie van substanties doordat melk getransformeerd tot zaad wat dient om het bestaan van het kind niet alleen aan vrouwen toe te schrijven maar ook aan mannen wanneer het moedermelk drinkt doordat deze niet direct van man op kind kan worden overgedragen. Moedermelk heeft voor de Soennieten als substantie weinig betekenis in het domein van voeding des te meer in het domein van religie en spiritualiteit waarin overdraging de structuur van verwantschap bepaald en bovendien getransformeerd wordt als een

---

⁶ En huwelijk dat gesloten wordt binnen een bepaalde sociale groep langs vaderszijde

mannelijke substantie om de rol van de man in de beginfase van het kind te vergroten. Ook Hérítier (1982) wijst, in haar onderzoek bij de Samo,⁷ op de gelijkenis tussen melk en zaad doordat ze tot dezelfde categorie behoren en benadrukt analogieën tussen de gesteldheid van mensen en natuurlijke fenomenen. In haar werk legt Hérítier de nadruk op tegenstellingen; een vrouw is koud en een man is heet. Het zaad van de man is een gecondenseerde vorm van bloed die de hitte van het lichaam draagt en doordat hij dit zijn leven lang blijft produceren wordt de man als heet beschouwd. Een vrouw is koud doordat zij zelf geen bloed produceert, alleen melk wat net als zaad heet is, echter slechts tijdelijk wordt geproduceerd. De introductie van zaad in de baarmoeder van de vrouw zorgt dat het kind de juiste balans bloed krijgt en gemeenschap moet daarom tot aan de zesde maand van de zwangerschap continueren. Deze ideeën over “lichaamssubstanties” (Hérítier zegt “body waters”) bij de Samo verklaart het verbod van gemeenschap na de bevalling. Homogene substanties mogen niet bij elkaar gebracht worden doordat dit zowel consequenties heeft voor de lichamelijke gesteldheid als voor natuurlijke fenomenen. Het samenbrengen van twee hete substanties veroorzaakt droogte; de melk droogt op en het stopt met regenen. Zaad als een geconcentreerde vorm van bloed is eveneens in de westerse samenleving een algemene overtuiging wanneer er gesproken wordt over “het stromen van verschillend bloed door de aderen;” een insinuatie dat mannelijk zaad de macht heeft om bloed over te dragen (Hérítier 1982: 173).

De toepassing van substanties in de antropologie met betrekking tot lichaamsvloeistoffen ten einde kennis te vergroten in verwantschapsrelaties is niet nieuw. Door het gebruik van substantie als analytische term voor lichamelijke vloeistoffen werd de nadruk gelegd op haar vloeibaarheid, overdraagbaarheid en transformeerbaarheid (Carsten 2011: 23). Deze eigenschappen gelden niet alleen voor lichaamsvloeistoffen, zoals bloed en melk maar ook voor sociale vloeistoffen zoals bier en regenwater. Een recente ontwikkeling in deze discipline is ook water de kwaliteiten van een substantie toe te schrijven en het als zodanig te behandelen.

---

⁷ Samo is een gemeenschap in Ivoorkust.

Water als Substantie

Een belangrijke bijdrage in de antropologische benadering van een substantie met betrekking tot water wordt geleverd door Orlove en Caton (2010). Zij bekritisieren de benadering van water als een hulpbron en de daaruit voortkomende strategieën die de overheid hanteert om watergebruik te verduurzamen. Dergelijke strategieën schieten tekort doordat water uitsluitend behandeld wordt in het economische domein terwijl het een sociale construct is en waardevol in veel andere domeinen van het leven. De benadering van water moet volgens Orlove en Caton (2010: 402) worden gebaseerd op haar essentiële eigenschap van connectiviteit;⁸ het gebruik van water in één domein is afhankelijk van het gebruik van water in een ander domein doordat het met elkaar in verbinding staat. Het graven van een put in een gebied kan het watergebruik in een ander gebied beïnvloeden doordat grondwater beide gebieden met elkaar verbindt. Kemp et al. (2010) wijzen op de onttrekking van oppervlakte- of grondwater dat een direct effect op ecosystemen kan hebben wat kan leiden tot een strijd tussen verschillende watergebruikers over de toegang tot deze waardevolle grondstof.

Integrated Water Resource Management

Orlove en Caton (2010) pleiten voor een aanvulling op de hegemonische ontwikkelingsdiscourse van het *Integrated Water Resource Management*. Dit paradigma benadert water vanuit een holistisch perspectief ten einde een systematische en geïntegreerde besluitvorming te bewerkstelligen. *Waterworld* is de naam die gegeven wordt aan de totale oppervlakte van water in de wereld. Een *watershed* is een begrensd stroomgebied die op grond van deze conceptuele afbakening bestuurd kan worden als een eenheid en bovendien de deelnemende groepen mensen bepaalt van dit specifieke gebied zoals overheid, wetenschappers en inwoners. De set van regels die in dit gebied ontstaat wordt aangeduid met *water regime*. Deze conceptuele grenzen die mensen gebruiken voor een watershed weerspiegelen culturele systemen maar ook de natuurlijke wereld. Als cultureel systeem proberen mensen de watershed te besturen. Dit is complex doordat de grenzen conceptueel zijn en in feite niet strikt afgebakend zoals de grenzen van grondwater niet samen gaan met de grenzen van het oppervlaktewater.

---

⁸ Connectivity

Volgens Orlove en Caton (2010) ontbreekt in deze benadering de integratie van *waterscape*. In waterscapes krijgt het stromende water een bepaalde vorm doordat mensen in een bepaalde setting er een diepe culturele betekenis aan geven. De nationale en internationale politiek over de principes van het IWRM komen in strijd met de politiek van de mensen op lokaal niveau doordat water wordt gezien als een hulpbron die bestuurd kan worden op een uniforme manier en niet als een substantie die aanwezig is in een specifieke setting en hier haar betekenis genereert. Adams, Watson en Mutiso (1997) onderscheiden in hun studie uitgevoerd in Kenya naar inheemse irrigatie systemen formele regels en *informele*⁹ regels. Waterverdeling op basis van formele regels gebeurt op basis van verwantschap en wordt vormgegeven door bepaalde overtuigingen en taboes waardoor er een ongelijke verdeling ontstaat tussen mannen en vrouwen. Achter dit formele systeem schuilt echter een complex netwerk van uitwisselingen tussen boeren die water verdelen op basis van andere regels; water wordt gedeeld, verkocht en gestolen. Hierdoor kan de ongelijkheid worden uitgebalanceerd doordat vrouwen wel water krijgen toebedeeld. Deze informele regels weerspiegelen culturele, sociale en politieke factoren die het werkelijke verloop van watergebruik en de toegang hierop bepalen.

Water als Hulpbron of Universeel Recht

Water kan gewaardeerd worden als hulpbron of als universeel *recht voor mensen*. Door de waardering van water als een recht voor mensen wordt betekenis gegenereerd door de verbinding die het maakt met een plek waar bewuste sociale individuen leven in een natuurlijke en culturele wereld (Orlove en Caton 2010: 409). Deze benadering van water is een recente ontwikkeling die nog niet in alle disciplines is doordrongen, stellen Kemp et al. (2010). Indien dit begrip toegepast gaat worden in alle domeinen zal er meer worden gestreefd naar het voorkomen van nadelige gevolgen voor mens en milieu door invloedrijke actoren zoals de grootschalige mijnbouw. Het begrip op water als een recht voor de mens omvat een breed aantal overwegingen. Dit gaat over politieke en civiele rechten maar ook over economische, sociale en culturele rechten die betrekking hebben op het recht van bestaan en om te participeren in het culturele leven van een gemeenschap. Kemp et al. (2010) pleiten ervoor het

---

⁹ *Working rules*

recht op water als een apart recht te integreren in de internationale regelgeving zodat culturele waarden en gebruiken op lokaal niveau kunnen blijven bestaan.

Het Recht op Water: de Culturele Ervaring

Zowel Carsten (2011: 24) als Strang (2005: 99) leggen de nadruk op de gedeelde ervaring van mensen op substanties die vitaal is voor ons bestaan. Strang (2005) verbindt universele met culturele ervaring doordat mensen water evalueren op gelijke gronden, op een gedeelde zintuiglijke ervaring of bepaalde universalia van water; haar vloeiende capaciteit en de vitaliteit voor ons bestaan. De kwaliteiten van water maken onderdompeling mogelijk echter hoe deze activiteit wordt ervaren hangt af van de betekenis zoals plezier, wedergeboorte of bescherming die de Ganges in India biedt voor haar gebruikers. Bovendien toont Limbert (2001) aan dat betekenis verandert na verloop van tijd zoals het stromende water in een badhuis en gebedsruimte in Oman als publieke ruimte ooit stond voor samenzijn. Tegenwoordig wordt vooral privacy geassocieerd met deze ruimte waarin het water stroomt. Renne (1991) toont de symbolische betekenis van water aan in haar studie uitgevoerd in Nigeria onder de Bunu Yoruba gemeenschap. Wit wordt geassocieerd met de spirituele wereld en de essentie van wit wordt gebruikt om beperkingen in sociale relaties uit te drukken. Witte zaken zoals water worden ritualistisch gebruikt om de spirituele en sociale domeinen met elkaar te verbinden en het representeert collectieve overtuigingen over de cohesieve aard van de samenleving en de wereld. Witte substanties worden met elkaar geassocieerd, zoals de witheid van de hemel, de waterige spirituele wereld, witheid van de huid, melk van de moeder, en andere lichamelijke substanties. Het is belangrijk om hierin de tijdelijkheid en onbeduidendheid van een substantie te benadrukken doordat ze op verschillende manieren stromen naar gelang de functie die het vervult, zoals een traan die alleen vloeit bij een emotie of de constante stroom van bloed. Deze onbeduidendheid van lichamelijke substanties wordt gerelateerd aan de problemen die kunnen ontstaan in sociale relaties.

Een substantie is non-specifiek en staat niet alleen in relatie tot een vloeistof maar kan ook gebruikt worden voor vaste stoffen (Cf. Carsten 2011: 21). In de antropologie van de mijnbouw worden de handelingen van de mijnwerkers steeds meer verklaard door goud in het licht van een substantie te plaatsen.

Hoofdstuk 5 - Goud als Substantie

“In Burkina Faso as in other African countries, it is commonly believed that gold is not merely a material substance, but a supernatural being. According to traditions and popular conceptions, gold is like a living entity that can move through the ground. It may appear or disappear suddenly, and its presence can be detected at night by a strange kind of light or sound. Its emergence may resemble biological processes like organic growth or excretion. Gold is said to belong to the bush spirits and is both attracted to and appeased by blood (Werthmann 2003a: 105).”

Het Perspectief op Goud

De overtuiging is dat de verschijning van goud is verbonden met de aanwezigheid van godheden die huizen in de aarde, de voorvaderen van het land. Indien er levend goud wordt ontdekt moet het eerst worden gedood door middel van het sproeien van bloed. In veel delen van Afrika wordt rood geassocieerd met bloed, geweld en dood. Goud brengt gevaar met zich mee en ongelukken in de mijnkampen worden verklaard door de dorst naar bloed door deze aardegoden, de ultieme eigenaren van het land. De door Werthmann (2003) beschreven fez van de Big Man in de kleur rood is een belangrijk symbool als onderdrukker van deze bovennatuurlijke krachten.

Deze zienswijze op goud verklaart de discursieve strategieën die mijnwerkers toepassen in de omgang met het mineraal. Veel overheden in sub-Sahara Afrika en westerse donoren zien de activiteiten in een kleine mijn als een economische bezigheid. De hulpbronnen afkomstig uit de mijnbouw dienen als het uitgangspunt om door middel van buitenlandse investeringen een reeks aan sociale en economische ontwikkelingen in de samenleving te bewerkstelligen. Toch blijven economieën die mineraal rijk zijn en steunen op haar mineraalbronnen om economische groei te stimuleren slechter presteren dan economieën die arm zijn aan mineralen. Bridge (2004: 228) verwijst naar de ‘resource curse’ waarin mineraalrijke voorraden eerder een kwelling is dan een zegen.

Toch benadert de overheid goud als een natuurlijke hulpbron dat winst genereert en die bestuurd moet worden door middel van uniforme regelgeving. In deze benadering van goud in de kleinschalige goudmijnbouw ontbreekt het perspectief die lokale mensen op goud hebben. Antropologen dragen bij door goud in het licht te plaatsen van een substantie dat in een

bepaalde sociale of culturele context betekenis genereert waardoor sociale relaties worden beïnvloedt (Jansen 2010; Luning 2008; Znoj 1998; Shipton 1994; Werthmann 2003). Middels dit inzicht kunnen activiteiten en handelingen van de mijnwerkers beter worden verklaard waardoor beleid kan worden aangepast dat sociaaleconomische problemen in een kleinschalig mijngebied nog niet heeft opgelost.

Associaties van de Aarde

Shipton (1994: 360) bracht de aarde twee decennia geleden al in verband met een substantie dat verschillende betekenissen genereert. Inheemse gemeenschappen nemen menselijke aspecten in de aarde waar en substanties zoals aarde en zaad worden geassocieerd met hun eigen lichamelijke schepsels. Ze nemen hun lichamen waar in delen van huizen of territoria en *landgrabbing* wordt hierdoor in verband gebracht met het eten van een persoon. Aarde en zaad hangen symbolisch nauw samen met sex en gender en vergelijkingen tussen vrouwen en onbewerkt of gezaaid land worden door mannen veelal aangehaald om hun aanspraak op kinderen aan te geven. Bloed en andere lichamelijke substanties, net als grond en modder, zijn vuil mits ze in hun natuurlijke ruimte blijven en een vrouw die het land bewerkt tijdens haar menstruatie wordt beschouwd als vervuiling van het land. Shipton wijst op analogieën die nog steeds essentieel zijn in het begrip van het wereldbeeld die door inheemse gemeenschappen gedeeld worden. Man staat tot vrouw als stad tot bos en beschaving staat tot wildernis als onvruchtbaarheid staat tot vruchtbaarheid. Symbolisme van land is essentieel in de verklaring van de activiteiten in de kleinschalige mijnbouw. In de volgende paragraaf zullen enkele theorieën over het voetlicht worden gebracht van antropologen die handelingen en activiteiten van mijnwerkers op een kleine mijn verklaren in het licht van een substantie.

Substantiële Theorieën over Goud

Bridge (2004: 241) wijst op de *new reality of mining* zinspelend op de nieuwe politiek die gevoerd wordt die gaat over culturele en omgevingsfactoren door de verschillende belanghebbenden van een kleine mijn. Het domein van een kleine mijn wordt gekenmerkt door een confrontatie met allerlei beweringen en onenigheden over de waarde, activiteiten en betekenissen van de handelingen en activiteiten die hier plaatsvinden. Williams (1990) pleit ervoor de mijnbouw niet uitsluitend te beschouwen als een technologische omgeving maar een mentaal landschap, een sociaal terrein en een ideologische kaart. Bridge (2004: 242) wijst op de

symbolische ruimte van de mijn zelf, *the underground*, dat centraal staat in de discussie. *The underground* is een radicaal onbekende ruimte die geenszins *cultureel* onbekend is, zoals in kunst en literatuur, en bovendien verbonden is met een collectieve identiteit die vervreemding en wantrouwen kan veroorzaken. Het is een ruimte zonder horizon waar dag en nacht samengaan en grenzen verdwijnen. Door dit inzicht wordt de mijn als een onzekere plek beschouwd waar gedragsregels nog niet vaststaan en waar verschillende groepen verschillende claims maken zoals overheid, mijnbedrijven, NGO's en lokale gemeenschappen.

Antropologen benadrukken deze onzekere plek voor mijnwerkers die de goudmijn ervaren als een gevaarlijk gebied waar goden in de aarde huizen en er een relatie met ze moet worden aangegaan om veilig grondstoffen te kunnen delven (Werthmann 2003a; Werthmann 2003b; Jansen 2010; Luning 2008; Znoj 1998). De opbrengsten uit de goudmijnbouw hebben geen lange termijn effect zoals bij de exploitatie van een hulpbron maar draait om snelle rijkdom en snelle verliezen en goud is nooit een potentiële bron van duurzame rijkdom (Luning 2008: 201). In tegenstelling tot de omgang met een economische hulpbron, wordt het geld snel uitgegeven doordat de werkelijke eigenaren van het land offers eisen. Goud laat de betrokkenen lijden doordat de ontdekking van een gebied een potentiële dreiging vormt binnen families; ziektes verspreiden zich wat zelfs tot de dood kan leiden. Goud kan een persoon blind, verlamd of gek maken (Werthmann 2003b). Dat kan voorkomen worden door het offeren van vee. Bovendien worden taboes nageleefd om de aardegoden te gehoorzamen. Deze taboes zijn veelzijdig zoals het verbod van bepaalde groepen rondom de mijn bijvoorbeeld kinderen of vrouwen of het vermijden van conflicten over goud. Znoj (1998) wijst op de associatie van de winsten uit de mijnbouw met *heet geld*.¹⁰ In een situatie die wordt gekenmerkt door afwezigheid van de overheid wordt dit geld als *heet* of gevaarlijk beschouwd doordat het een potentieel tot conflict vormt. Onder de mijnwerkers is er een streven naar een egalitaristische samenleving waardoor er argwanend naar rijkdom wordt gekeken. Aangezien rijkdom altijd oneerlijk is verdeeld doordat dit te maken heeft met geluk of macht wordt door middel van het uitgeven van geld opstanden vermeden. De interpretatie van het gemak waarop mijnwerkers met diefstal omgaan is in dit licht te plaatsen doordat ze bezig zijn met conflictvermijding. Volgens Werthmann heeft excessieve consumptie meer te maken met herverdeling dat bijdraagt aan sociale inbedding van de kleinschalige mijnbouw dan

---

¹⁰ *Hotmoney*

willekeurige geldverkwisting (Werthmann 2008: 73). Bovendien wordt het maken van winst afkomstig uit de verkoop van producten geassocieerd met de aarde, zoals goud, op gelijke voet gesteld met asociaal gedrag, zoals diefstal of moord, en wordt door Shipton (1989) aangemerkt als *bitter money*. Indien dit geld geïnvesteerd wordt in bruidsschatten of vee zou het vee ziek worden en de vrouw sterven. Dit had voorkomen kunnen worden door de noodzakelijke offers te leveren aan de aardegoden, zoals een koe, om hun dorst naar bloed te stillen. Werthmann (2003b) benadrukt *aarde geld* dat refereert naar *cowries*¹¹ dat ooit door de eigenaar is begraven wat jaren later, na zijn dood, gevonden wordt door nieuwe gebruikers van het land. Indien de vinder zijn vondst niet overhandigt aan de aarde priester zal dit uitmonden in zelfdoding doordat het begraven van geld vergiftigd is. Goud als onderdeel van de aarde is nauw verbonden met cultuurspecifiek gedrag. Verkoop van goud genereert *bitter money* en net zoals andere soorten *aarde geld* mag ook deze winst uitsluitend gebruikt worden voor bepaalde doeleinden (Werthmann 2003b: 112).

De Mijnbouw als Sociaal Construct

Znoj (1998: 202) wijst op de symbolische wereld van de mijnbouw. Een mijnkamp is in feite een sociale constructie die gepaard gaat met voorstellingen over rijkdom, accumulatie, consumptie, sociale reproductie en welzijn (de Boeck 1999). Netwerken in mijnkampen zijn heterogeen en hebben geen economische maar een sociale grondslag die door bepaalde mechanismen op verschillende manieren ontstaan. De mechanismen die actief zijn in de kleinschalige goudmijnbouw zijn onder andere het ontwijken van gevaar en het gehoorzamen van taboes waardoor een bepaalde sociale structuur ontstaat. Ook specifieke geïnternaliseerde normen zoals het voorkomen van accumulatie van rijkdom en het geven van giften beïnvloedt de sociale organisatie van de kleinschalige delfstofwinning. Deze vormen van netwerken bepalen de sociale structuur van een mijnkamp en faciliteren gedrag en handelingen van de actoren die onderdeel zijn van deze structuur (Cf. Coleman 1990: 302). De mijnwerkers zijn niet bezig met het genereren van economisch kapitaal maar van sociaal kapitaal. Jansen (2010) benadrukt sociaal kapitaal in zijn onderzoek op een kleine mijn in Burkina Faso. De activiteit wordt door boeren gebruikt in het droog seizoen waarin er in de landbouw een onderbreking in de werkzaamheden plaatsvindt. Om deze periode te overbruggen begeven ze zich in de

---

¹¹ Schelpengeld

kleinschalige goudmijnbouw om sociale netwerken te bouwen waarop ze kunnen terugvallen indien er schaarste uitbreekt in de landbouw. De benadering van een kleinschalige mijn als sociaal kapitaal stimuleert beleidsmakers om tot non-economische oplossingen te komen voor sociale problemen (Cf. Portes 1998: 3).

Deze studies behandelen goud zoals ook de gebruikers dit waarnemen; als een substantie in plaats van een natuurlijk hulpbron. Deze ontwikkeling in de antropologische literatuur over kleinschalige goudmijnbouw is essentieel doordat activiteiten van mijnwerkers beter kunnen worden verklaard. Dergelijke studies die goud benaderen in relatie tot een substantie is niet nieuw in tegenstelling tot de antropologische studies van mijnbouw die water als zodanig benaderen. Dit onderzoek richt zich op de overeenkomstige kwaliteiten van water en goud in de kleinschalige goudmijnbouw en pleit voor de benadering, in overeenstemming met de literatuur, van beide als een betekenisvolle substantie. Daarnaast toont het aan dat de overeenkomsten met goud groot zijn op grond van de geobserveerde handelingen en activiteiten van de mijnwerkers in Gbani. Niet in de eerste plaats door de overeenkomstige aardse kenmerken van water dat in Gbani wordt gebruikt niet uit de lucht maar uit de grond komt. Een ideaal wat ten grondslag ligt in inheemse eigendomssystemen is het principe van *eerlijkheid in flexibiliteit*¹². Volgens dit principe wordt toegang tot land, en haar grondstoffen, bepaald op grond van de behoefte die iemand heeft. Diegene die grond nodig heeft en het kan gebruiken heeft toegang zodat niemand honger hoeft te lijden. Dit gebeurt met name in een groep waarin de leden zich beschouwen als dezelfde mensen, meestal uit verwantschap of etniciteit. Indien familieleden elkaar uitkopen zal de opgebrachte winst hiervan schade aanrichten aan diegene die zichzelf hiermee verrijken (Shipton 1994: 365). Deze kosmologische overeenkomst tussen goud en water in de kleinschalige goudmijnbouw is het uitgangspunt van dit onderzoek waarin de vraagstelling centraal staat: *“Hoe gebruiken en hoe conceptualiseren mensen op een kleine goudmijn goud en water?”* Veldwerk in de kleinschalige mijnbouw is nuttig doordat de bewoners van een kleine mijn zowel met goud als water op dezelfde manier omgaan, als een aardse substantie, en pleit voor een aanpassing in de regelgeving.

---

¹² Honesty and flexibility

DEEL 2) Ethische kwesties, methoden en uitvoering

“Critique is to deconstruct and reinvent those epistemological certainties that foreclose alternative possibilities for ordering and reordering authoritative regimes of truth” (Foucault 1997).

Hoofdstuk 6 – De Antropologische Methode

Een antropoloog draagt bij aan discoursen van sociale rechtvaardigheid door het gebruik van specifieke technieken en vaardigheden waardoor het mogelijk wordt toegang te krijgen tot ervaringen en uitingen van subjecten die anders buiten bereik waren gebleven. Door de kritische houding, de ruimdenkendheid en de veelomvattende methodes van inzicht is de antropoloog in staat om alternatieve levensmogelijkheden te conceptualiseren (Madison 2012: 6). De benadering die hierin centraal staat is participerende observatie. Deze methode kan echter enigszins misleidend zijn. Vaak zijn antropologen geïnteresseerd in die activiteiten die juist het minst toegankelijk zijn waardoor volledige participatie niet mogelijk is. Precies deze ontoegankelijkheid wekt de nieuwsgierigheid en zaken die open zijn voor publiek zal minder tot belangstelling leiden (Bleek 1987: 315).

Aan deze methode liggen daarnaast ethische dilemma's ten grondslag zowel in de toepassing als wetenschappelijke methode als in de gevoeligheid ervan in de omgang met informanten. Dit gebeurt voornamelijk wanneer er een conflict ontstaat tussen maatschappelijke waarden zoals vrijheid en privacy en het verwerven van hoogwaardige kwalitatieve data als wetenschappelijke methode (Singleton & Straits 2010: 51). In de literatuur wordt hierover uitvoerig gesproken en discussies gaan veelal over de kwaliteit van de data ten opzichte van objectiviteit, behendigheid van de lokale taal en de hoeveelheid beschikbare tijd maar ook over de mate waarop informanten betrokken worden in het onderzoek en kwesties rondom integriteit en vertrouwen ten opzichte van de onderzoekspopulatie. Toch is de data verkregen door middel van deze methode uniek waardoor gedetailleerde beschrijvingen kunnen worden gemaakt van de mensen, hun cultuur en denkwerelden.

Als wetenschappelijk methode binnen de culturele antropologie berust dit onderzoek in zijn geheel op participerende observatie. De technieken die hierin centraal stonden waren

observaties, formele en informele interviews en het gebruik van een vertaler. Volledige participatie van de werkzaamheden in deze sector was ethisch onverantwoord. Toch, door mijn continue aanwezigheid in het veld en het nemen van bepaalde keuzes heb ik een vertrouwensband gecreëerd waardoor unieke data verzameld kon worden.

Hanging around, building Trust

De eerste periode van veldwerk stond in het teken van het bouwen van een vertrouwensrelatie met de lokale mensen. Ik benaderde de mijnwerkers altijd met een open houding, groette ze op de juiste manier in hun eigen taal¹³ en spendeerde dagdelen met ze rondom de mijn; rondhangen, praten, lachen, luisteren. Vooral in de eerste twee weken was dit een vaste bezigheid in de ochtend waarna ik in de middag rondliep om het gebied in kaart te brengen. Vaak werd ik dan aangeschoten door voorbijgangers die mij meteen een kleine hoeveelheid goud lieten zien die ze pas hadden verwerkt in de veronderstelling dat ik een 'buyer' was. Asaah, mijn mannelijke onderzoeksassistent over wie ik later meer vertel, maakte dan duidelijk dat mijn interesses uitsluitend lagen in het leven van de mijnwerkers. Ook in de weken daarna bleef ik samen met de mijnwerkers *rondhangen* rondom de mijn, bij de wasplaatsen of bij hen thuis. Ik voelde me op mijn gemak, had het gevoel vrienden te maken en amuseerde me te midden van de mijnwerkers. Na twee weken merkte ik al verschil in contact tussen mij en de bewoners van Gbani. Wanneer ik door het gebied liep werd er minder naar me opgekeken; ze wisten wie ik was, wat ik kwam doen en accepteerden mijn aanwezigheid. Wanneer ik me bij het team voegde werd er amicaal op me gereageerd. Ik werd betrokken in de gesprekken van de mijnwerkers, er werd om mijn mening gevraagd in discussies¹⁴ en ik werd op de hoogte gesteld over de nieuwste roddels. Ook namen Ghanezen in dienst bij de Chinese onderneming in Gbani me in vertrouwen om over de, in hun ogen, misstanden in het bedrijf te vertellen.

---

¹³ Het groeten in hun taal kent een bepaalde volgorde. Men begint met het groeten (goedemorgen, goedemiddag, goedenavond) wat wordt gevolgd door te vragen hoe het met die persoon zelf gaat, met het huis, met de man, de kinderen. Hierop wordt veelal met 'goed' geantwoord waarna de rollen worden omgedraaid en de dialoog herhaald wordt. Een mijnwerker attendeerde mijn vertaler erop mij te corrigeren omdat ik het eerste deel oversloeg en meteen vroeg hoe het met diegene ging.

¹⁴ De discussies werden altijd gevoerd in de lokale taal. Wanneer ik erbij zat werd de discussie wel eens voor me vertaald en me om mijn mening gevraagd wat in sommige gevallen uitdraaide om partij te kiezen. Deze discussies gingen vaak over kleine dingen. Één discussie ging zoal over de juiste uitspraak van het woord synthetic. "Is het synthetic of syntastic?" Ik wilde natuurlijk niemand voor het hoofd stoten en wist wel wat het goede antwoord was en deed dan maar net of ik heel hard nadacht en zei dat ik het zelf eigenlijk ook niet zo goed wist. Uiteindelijk werd de discussie zo gedraaid dat beide partijen het bij het rechte eind hadden, ze hadden elkaar gewoon niet goed begrepen.

Frank, een Ghanese elektricien in dienst bij Shaangxi Mining, vertelde me zelfs dat er over me gesproken werd en dat *ik* wel te vertrouwen was in tegenstelling tot andere “white people”. Vooral doordat ik op de hoogte was van het gedeelde perspectief op ‘andere mensen’ door de bewoners van Gbani en de gecompliceerde relatie die er bestond tussen hen en de Chinezen was dit een belangrijk teken dat er een vertrouwensrelatie geschept was.

Alle personen die buiten Afrika komen worden niet van elkaar onderscheiden zoals wij bijvoorbeeld een Aziat van een Europeaan onderscheiden. In Gbani worden er twee categorieën gehanteerd en dat zijn Afrikanen en “white people”. Wanneer er een auto voorbij reed met buitenlanders¹⁵ op weg naar een andere zone, werd ik hierop altijd geattendeerd met “You see, that is your people” ongeacht waar ze vandaan kwamen. De vraag of ik een Chinees was en voor Shaangxi Mining werkte kreeg ik vaak toegespeeld. Toen ik op een gegeven moment een soort van ‘vriendschap’ had opgebouwd met Shi¹⁶ werd er met achterdocht gereageerd en de suggestie gewekt dat ik een relatie met hem zou hebben. Ik merkte dat het wenselijk was mijn omgang met de Chinezen te beperken. De spanningen tussen Shaangxi Mining en de Ghanezen zijn hoog opgelopen toen ze in 2009 zijn gestart met een verkenningsprocedure in Gbani. Voornamelijk in het kader van *landgrabbing* zijn er veel Ghanezen van hun land gezet en zijn er door opstanden zelfs doden gevallen. Hierdoor ontstaat er een gevoel van wantrouwen, inferioriteit en opstandigheid tegenover blanke mensen. De perceptie bestaat dat Chinezen de grondstoffen uit het land van de Ghanezen halen en uitsluitend investeren in eigen land. Op het moment van onderzoek was er geen openlijk conflict tussen de Ghanezen en Chinezen merkbaar, wel samenwerking maar het vertrouwen is geschonden. Ik heb hierdoor omgang met de Chinezen iets meer beperkt om de vertrouwensrelatie tussen mij en de Ghanezen niet te ondermijnen.

Toch kleefde er een dubbel gevoel in het begrip op vertrouwen in Gbani. Ik had al eerder gemerkt, vooral door de opmerkingen die Asaah maakte, dat niemand elkaar nooit volledig vertrouwde. De verhuurder van de machine zou opzettelijk het werk stagneren door allerlei smoezen te verzinnen waarom de machine niet op dat moment gehuurd kon worden. “Hij saboteert ons, hij wil niet dat wij geld verdienen,” zei hij dan. Mijnteams hadden bovendien

---

¹⁵ Het gebied is opgesplitst in vier zones, te weten Obuasi, Kijetia, Tarkwa en Accra. Over het algemeen zijn er weinig buitenlanders in Gbani buiten de Chinese onderneming om. Naar wat ik heb vernomen schijnt er sinds kort een Canadees bedrijf te zijn begonnen met het delven in Accra, een gebied dat precies aan de andere van de ingang van Gbani ligt. Het onderzoek heeft grotendeels in Obuasi en Kijetia plaatsgevonden, gelegen aan het begin van Gbani.

¹⁶ Op blz. 12 genoemd

vaak beveiligers in dienst die 's nachts de mijnschacht moesten bewaken tegen diefstal. Ook was er een soort van wedstrijd gaande onder de grond tussen twee mijnteams om steeds dieper te gaan. Terwijl ze boven de grond zich goed met elkaar onderhielden tijdens een pauze of één van de werkzaamheden die bovengronds plaatsvinden, verdachten ze elkaar onder de grond ervan van elkaar te stelen.¹⁷ Dit gevoel van wantrouwen dat er heerste binnen de gemeenschap was een terugkomend kenmerk die ik al ervaren had voordat ik in Gbani terecht kwam.

Voordat ik Gbani als gebied van onderzoek koos, in week vier van het veldwerk, heb ik door middel van mijn verblijf bij een rurale familie in Sherigo, een dorpje ongeveer 10 kilometer verwijderd van Bolgatanga, kennis gemaakt met een aantal omgangsvormen en gewoontes. Ook in mijn "vrije tijd" ging ik vaak terug naar de familie, waarover straks meer, om begrafenissen en kerkdiensten bij te wonen en bovendien om mijn notities in te voeren in een computer in een internetcafé in Bolgatanga.¹⁸ In deze beginperiode die ik doorbracht bij een rurale familie werd ik geconfronteerd met cultuurspecifiek gedrag dat later als verklaring kon dienen voor uitspraken en handelingen geobserveerd in Gbani. Als onderdeel van participerende observatie is dit essentieel dat zowel bestaat uit het leren kennen van informanten als de context inzichtelijk maken waarin de handelingen en activiteiten voorkomen (Bleek 1987: 316). Het veldwerk is niet begonnen in Gbani maar in Sherigo waar ik de eerste vier weken van het onderzoek aaneengesloten verbleef en de personen heb ontmoet die mij uiteindelijk brachten bij de mijnwerkers in Gbani.

---

¹⁷ Het gebied is zo opgedeeld dat mijnschachten dicht bij elkaar liggen, elk beheerd door een andere leider. Een mijnschacht loopt recht naar beneden, met een kleine afwijking naar voor of achter maar nooit de zijanten doordat je dan in elkaars ruimte gaat zitten. Indien één mijnteam sneller de diepte in gaat werd er de suggestie gewekt dat er goud van elkaar werd gestolen doordat er dan gemakkelijk een afwijking naar de zijkant kan worden gemaakt, zonder dat die ander daarvan op de hoogte van was.

¹⁸ Bolgatanga lag tien kilometer van Sherigo en vijftig kilometer van Gbani.

Hoofdstuk 7 - Entering the Field

Veldwerk heb ik gedaan gedurende een periode van drie maanden tijdens het droog seizoen van 2013 in Ghana in de maanden januari, februari en maart. In de periode vóór Gbani kreeg ik enig inzicht over de lokale gang van zaken door mijn verblijf bij een rurale familie in Sherigo. Mijn kennis op verwantschap werd vergroot, ik werd geconfronteerd met hekserij en geïntroduceerd bij de mijnwerkers van Sherigo.

Het eerste Contact

Na een week geacclimatiseerd te hebben in Accra had ik besloten me richting het Noorden te begeven om het onderzoek te starten. Ik had van te voren een nummer gekregen van een zekere Alberta van Samuel Atindanbila, een docent van de Universiteit van Legon. De busreis naar het Noorden duurde zestien uur en in de ochtend kwam ik aan in Bolgatanga. Nadat een aantal taxi's weigerde mij te brengen naar Sherigo begon ik wat achterdochtig te worden. Zo ver moest het toch niet meer zijn? Uiteindelijk vond ik een taxi die bereid was me te mee te nemen voor het vierdubbele van wat ik in Accra voor een taxi betaalde wat ik vreemd vond. In de hoofdstad zou het toch duurder moeten zijn? De taxichauffeur sloeg de geasfalteerde weg af en ik was meteen in een andere wereld, die van een stad met gierende auto's en motoren, geluiden van schreeuwende winkeliers, mensenmenigte en vele winkels overging in een omgeving met kale vlaktes, hier en daar een boom, lemen huisjes, rondrennende geiten en ezels en een hobbelige zandweg die de vlakte door midden scheidde. Naarmate de auto ons verder bracht richting het dorpje werd ik me er steeds meer van bewust waar ik terecht zou komen. Dit was het platteland.

De auto stopte toen een vrouw de weg blokkeerde bij een open ruimte. Het was Alberta. De chauffeur praatte met haar en even later reden we achter de motor aan die ze bestuurde.¹⁹ De auto kwam tot stilstand voor een huis. Er stonden drie vrouwen voor het hek, kinderen renden rondom de auto en in de verte zag ik een oude man onder een boom zitten. Ik stelde het uitstappen uit, ik wist, zodra ik die auto uitstapte, dat dit het begin betekende van een periode, dat, hoewel goed voorbereid, toch erg spannend was. Toen ik uitstapte werd mijn tas overgenomen door één van de kinderen, werd ik door de vrouwen omarmd en zei Alberta tegen me: "Dit is nu jouw huis, jij blijft bij ons, wij zijn jouw familie."

---

¹⁹ Later bleek overigens dat Alberta nooit op de motor zat en het verbaasde iedereen wanneer ik dit vertelde. Ik heb haar daarna ook nooit meer op de motor zien rijden.

Culture Shock

Een cultuurschok is een bekend en natuurlijk onderdeel en gebeurt wanneer antropologen zich aan de nieuwe cultuur aanpassen. Een doel voor ogen houden en focussen op het verzamelen van data kan een cultuurschok verzwakken maar het gevoel zal nooit helemaal verdwijnen. Een antropoloog zal zich altijd bewust zijn van zaken die vervelend zijn of schokkend (Bernard 2002: 358) maar die uiteindelijk zullen leiden tot nieuwe culturele inzichten (Robben & Sluka 2012: 17). Tijdens het hele verblijf in Sherigo werd ik geconfronteerd met mensen die naar me keken en over me aan het praten waren. 'Solemia' betekent 'white lady' in het Frafra²⁰ en zolang ik de enige was die daar rondliep die blank was concludeerde ik dat het niet anders kon dat ze het over mij hadden. Vooral in het begin keek ik de schoolkinderen²¹ met wie ik af en toe naar het centrum liep vragend aan wanneer ze in hun eigen taal spraken waarop ik als antwoord kreeg: "We zijn niet over jou aan het praten." Doordat ze in het gesprek vaker het woord 'solemia' lieten vallen was het me duidelijk dat dit niet waar was. Om niet te veel af te dwalen ben ik me gaan richten op enkele praktische zaken zoals het in kaart brengen van de familiestructuur en hun kijk op verwantschapszaken.

Verwantschap en Familiestructuur

Vanaf dag één begreep ik al dat het begrip op verwantschap complex was en bovendien veel verder ging dan directe familielijnen. Samuel Atindanbila bleek de zoon van het plaatselijk dorpshoofd te zijn. Het telefoonnummer van Alberta dat hij me gaf was in eerste instantie zijn dochter wat achteraf een oom bleek te zijn. Veel mensen noemden elkaar in het dagelijkse leven, ongeacht de feitelijke verwantschapsrelatie, 'broer' of 'zus'. Zo zei Susanna, een buurmeisje en kleinkind van het hoofd van de familie waar ik verbleef, op een dag tegen me dat haar nicht Alberta haar kennelijk niet als 'haar zus' zag toen ze haar conclusies trok uit de opmerkingen die Alberta maakte. Als ik wilde weten of ze echt broers of zussen waren stelde ik vaak de vraag of ze dezelfde ouders hadden.

---

²⁰ Frafra of Gurene is een taal die voornamelijk gesproken wordt in het noorden van Ghana, in de Upper East regio, en het zuiden van Burkina Faso.

²¹ Kinderen die naar school gaan beheersen doorgaans de Engelse taal goed. Dit is namelijk de enige taal die getolereerd wordt in de les.

Het hoofd van de familie, vader Atindanbila, ook wel *the father*, heeft een leeftijd van 123 jaar²² en heeft drie vrouwen²³ en ongeveer 16 kinderen en nog meer kleinkinderen. De vader is tendana²⁴ en ik zag vaak mensen bij hem zitten op zijn vaste plek onder de mangoboom. Ik achtte de familie rijker dan de omringende huizen door het feit dat de tendana drie vrouwen had en de familie in het bezit was van een tiental varkens²⁵ rond de vijftig parelhoenderen en nog enkele geiten en ezels. Een deel van hun inkomsten wordt gegenereerd door de verkoop van deze dieren, zowel levend als bereid wat als maaltijd verkocht wordt in het centrum.²⁶ Een ander deel van de inkomsten is afkomstig uit de verkoop van Damolka.²⁷ Daarnaast is de tweede zoon van het hoofd, Christoph, eigenaar van een *drinking spot* ook gelegen in het centrum van het gebied.

---

²² De leeftijd is doorgaans niet bekend, vooral wanneer het gaat om de derde generatie. De gemiddelde leeftijd van deze generatie wordt vaak over de honderd geschat. Tijdens begrafenissen is de traditie om een T-shirt van de overledene te dragen met zijn foto, leeftijd en naam. De hoogste leeftijd die ik geobserveerd heb was 130 jaar. Ook is de geschatte leeftijd niet altijd even logisch. Ik zag op een T-shirt waarop twee foto's geprint waren, één van de vader en de ander van de zoon, een verschil van twee jaar in leeftijd terwijl ze beide in een periode van vijf jaar waren overleden.

Aan een jongen van het dorp vroeg ik of hij wist welk jaar zijn vader was geboren toen hij me vertelde dat zijn leeftijd rond de 111 was, waarop hij me antwoordde "I don't know, I never asked him." Toch is het ook nog voor de tweede generatie af en toe een raadsel hoe oud ze zijn en indien je ze vraagt hoe ze hieraan zijn gekomen wordt er geantwoord dat ze daarvoor naar de grote stad zijn gereisd omdat daar een oom woont die dat weet.

²³ Een man met veel vrouwen had vroeger veel aanzien en dit diende als statussymbool. Het betalen van een bruidsschat is duur en bestaat uit een paar varkens, kippen en parelhoenderen. Voor vrouwen was het een teken van rijkdom indien een man meerdere malen getrouwd was en voegden zich graag toe. Tegenwoordig komt dit steeds minder voor doordat vrouwen jaloers zijn op elkaar en niet meer met elkaar in één huis kunnen wonen.

²⁴ Aardepriester

²⁵ In Sherigo waren de mensen hoofdzakelijk christenen. Ik heb tijdens mijn verblijf geen moslims geobserveerd. Er stond een kerk en geen moskee. In Bolgatanga daarentegen waren wel moskeeën en kerken verspreid en op straat kon je de mix van moslims en christenen goed zien. Ook in Gbani leefden moslims en christenen samen. Op het moment van onderzoek stond er een kerk en werd er door de plaatselijke chieft een moskee gebouwd.

²⁶ Het centrum, ook wel 'centre', is een plek op 15 minuten lopen afstand van het huis. Hier vind de hele dag handel plaats. 'S ochtends wordt hier altijd op dezelfde plekken ontbijt verkocht voor één of twee Cedi (= € 0.40/ € 0.80) zoals kenkey en tizet. Andere mensen van de nabij gelegen huizen hebben hier winkeltjes waar je producten als zeep kan kopen maar ook rijst en koekjes. 'S avonds is het centrum een plek om samen te komen. Vaak wordt er dan Damolka of een zakje alcohol genuttigd. Ook is er een plek met een televisie waarop de jongeren films ('flims') kunnen kijken, vaak uit China, Amerika en Nigeria (Nollywood). Het geld dat verdiend wordt in het centrum rouleert doordat het hier ook weer wordt uitgegeven. Vandaar de veel benadrukte term: "No food for lazy man". Als je arbeid verricht dan zorgt God ervoor dat je eten krijgt. Er is altijd wel iemand die iets van je koopt en jij kunt van iemand anders kopen doordat je werkt. Zo houden ze de lokale economie in stand.

²⁷ Damolka, waarvan de Engelse naam Pito is, is te vergelijken met bier dat bereid wordt door middel van de fermentatie van gierst. Volgens de literatuur komt het voornamelijk voor in het noordelijke gedeelte van Ghana en delen van Nigera, alhoewel ik het ook heb gezien in Accra. Veel (arme) gemeenschappen in en rondom Bolgatanga leven van de productie en verkoop van dit brouwsel en het vormt hier een belangrijke bron van inkomsten. Het wordt genuttigd in een halve kalebas in het centrum van een bepaald gebied of gewoon thuis. Pito kan niet lang bewaard worden en wordt hierdoor elke dag geproduceerd. De prijzen variëren afhankelijk van de hoeveelheid. Deze drank werd altijd verkocht door twee kinderen die elke dag na schooltijd van 16.00 tot 22.00 op dezelfde plek zaten in het centrum. Deze twee meisjes, Rose en Loveja hadden een leeftijd van zestien en zaten nog op de basisschool.

Er vindt veel mobiliteit plaats binnen de familie. Aan het einde van het veldwerk kwam het nog steeds voor dat er kinderen van het hoofd terugkeerden van hun (seizoens)werk in de grote steden zoals Kumasi of Accra. Bovendien draaide het sociale leven in de periode van het droog seizoen rondom begrafenissen doordat er in deze periode tussen januari en mei geen land werd bewerkt. Het is een traditie die zes dagen duurt en van groot belang omdat het essentieel is om het leven op een juiste manier af te sluiten. Doordat de kosten hoog zijn moet er soms jaren gespaard worden en komen er begrafenissen²⁸ voor van sterfgevallen van twintig jaar geleden. Een begrafenis is een belangrijk onderdeel binnen de gemeenschap, net zoals kerkdiensten en het geloof in hekserij.

Hekserij en Wantrouwen

De volgende anekdote komt uit mijn veldwerk notities waaruit blijkt dat ik in de eerste week een heftige ervaring had.

Ik liep met Alberta en haar verloofde, Peter,²⁹ door het centrum. Een vrouw verkocht een deeghapje, 'Kosji'³⁰ heette het. Het zag er lekker uit waarna ik naar de verkoopster liep en gebaarde dat ik er graag tien wilde kopen. Toen ze de bestelling voor me in orde maakte werd ik bijgestaan door twee vrouwen die naar me zaten te lachen, te wijzen naar het eten en met hun handen ronddraaiende bewegingen over hun buik maakten (het hongergevoel teken). De verkoopster reikte me het zakje met inhoud aan en ik liet ze niets vermoedend een hapje pakken. Plotseling ontstond er een hoop lawaai om me heen vooral door de verkoopster, Alberta en Peter die op een afstandje de handeling zagen gebeuren. Alberta schreeuwde naar me "What are you doing?", waarop ik haar zonder te antwoorden verbijsterd en verbaasd aankeek. "We don't know them, they could be witches and put poison in the bag!" Het zakje werd daarop meteen omgewisseld met een nieuw zakje, de vrouwen werden boos aangekeken waarop ze snel weg liepen.

---

²⁸ Een traditionele begrafenis duurt zes dagen en elke dag staat in het teken van een ander ritueel. Er wordt een generator geplaatst zodat er non-stop, 24 uur, traditionele muziek wordt gedraaid. Mensen komen van ver om hier een hele week te verblijven. Er moet gezorgd worden voor voldoende stoelen, matjes voor de gasten om op te slapen, eten en drank.

²⁹ Alberta is de toekomstige tweede vrouw van Peter. Ik concludeer uit de opmerkingen van Alberta dat er jaloezie bestaat tussen twee vrouwen die getrouwd zijn met dezelfde man. A

³⁰ Een gefrituurd hapje van witte bonen

De overtuiging van de aanwezigheid van heksen in de samenleving wordt veelal door de lokale bevolking als verklaring gegeven bij een tegenslag. Wanneer er geen geld meer binnenkomt bij een familie is de kans groot dat dit komt door toedoen van een heks. Uit een gesprek met Asaah blijkt dat er in een familie veel nijd kan voorkomen. De tweede vrouw van zijn vader - zijn moeder leeft niet meer - is volgens Asaah een heks. Zelfs zijn vader die geld verdient door middel van het praten met voorvaderen kan hier niets tegen doen. De volgende opmerking van Asaah dienst ter illustratie van deze zienswijze:

“Mijn vader weet dat zij diegene is die verantwoordelijk is van het alcoholgebruik van mijn en dat er geen geld in de familie komt maar hij kan niets doen, zij is sterker dan hij is.”³¹

Volgens Asaah zijn er overal heksen - “vooral in Nigeria zijn er veel”³² - en hij verwonderde zich erover dat er in mijn land geen heksen zijn, tenminste niet waar ik van had gehoord, zo vertelde ik aan hem.

Ik kreeg het gevoel dat er angst heerste doordat iedereen een heks kon zijn en doordat niemand weet wie dat is je ook niemand kon vertrouwen. Zelfs hoorde ik dat er verzwegen wordt wanneer iemand werk heeft en inkomsten genereert doordat een heks met slechte intenties dit werk kan afpakken. Ik realiseerde me dat ik weinig vriendschappen kon ontdekken. Als ik dan dacht dat twee mensen vrienden waren, in dit geval Rose en Susanna, werd ik toch weer gewaarschuwd door Susanna dat ik Rose niet kon vertrouwen en dat ik moest “uitkijken”³³ voor haar. Om te voorkomen dat je aan de verkeerde persoon iets belastends vertelt wordt er bij voorkeur niet hardop over iemand gesproken. Het advies wat ze elkaar geven, in geval van onvrede, is hieraan gerelateerd wat neerkomt op het niet aangaan van de confrontatie.

---

³¹ Ook in de traditionele muziek komen dit soort verhalen terug. Meestal is deze klaagzang gericht aan een heks en haar wordt gevraagd hoe ze dit de familie kon aandoen, terwijl er al zoveel geofferd is, zoals koeien of ander vee.

³² De films die in het centrum werden afgespeeld waren onder andere films uit Nigeria. Een groot deel van de films ging over hekserij. De boodschap is dat slecht gedrag bestraft wordt met ziekte of dood. Als gevolg hiervan is de gedachte dat er in Nigeria veel meer heksen zijn dan in Ghana.

³³ “Don` t trust her... be careful.”

Vegetarisme in Sherigo

Alberta was de oudste dochter van de tweede zoon van het hoofd van de familie. Zij had ongeveer mijn leeftijd, kon goed Engels, was fors van postuur; ze hield van eten, en was moeder van een dochter en een zoon.³⁴ Ze was erg gastvrij, ze gaf me elke ochtend ontbijt, kookte voor me en waste mijn kleding. Ze besliste voor me. “Sister Karin, you take your bath.” “Sister Karin, you eat your breakfast now.” “Sister Karin, come here and collect your water.” Om me welkom te heten had ze bovendien, in opdracht van het hoofd van de familie, een kip voor me geslacht, dat ik in één oogopslag kon zien doordat alle lichaamsdelen herkenbaar op het bord lagen. Vegetarisme is iets vreemds in deze cultuur; het eten van vlees is duur en hierdoor een luxe product en een symbool van rijkdom. Dat ik geen vlees eet werd niet zomaar aangenomen en hoewel ik had aangegeven geen vlees te eten, wilde ik ze niet teleurstellen en stond ik voor een dilemma. Ik zat in het donker op een stoel op een afstandje van de rest van de familie die zich hadden verzameld rondom de pan met tizet.³⁵ Ik gaf eerst een paar stukjes vlees aan de kindjes die rondliepen en heb vervolgens tegen Alberta gezegd dat ik erg dankbaar was en dat ik de kip graag wilde delen met de rest van de familie. Ik hoopte wel dat dit de laatste keer was nadat ik had benadrukt geen vlees te eten. Twee dagen later stond Alberta voor me met een kip in haar hand roepend: “I kill this chicken for you today and prepare so you can eat.” Ik wist haar te overtuigen dit niet te doen. Toch bleef dit een probleem gedurende het verblijf. Alberta dacht dat ik het eten niet lekker vond en het niet naar mijn zin had. Ik heb veel gesprekken met haar gevoerd en aangegeven dat ik me welkom voelde door de familie en dat ze zich geen zorgen hoefde te maken hierover.

Ook was Alberta erg gemotiveerd mij te helpen met betrekking tot mijn onderzoek in de kleinschalige goudmijnbouw en zorgde voor het eerste contact met de mijnwerkers van Sherigo.

---

³⁴ Er liepen altijd veel kinderen rond in dit huis. Ik vroeg aan Alberta van wie ze waren waarop ze me antwoordde dat de ouders weg waren naar de grote stad om te werken. Later bleek dat één van de kinderen haar eigen kind was en nog later bleek dat ze nog een zoon had die bij zijn vader in een ander huis woonde.

³⁵ Lokaal voedsel gemaakt van gierst.

Hoofdstuk 8 – Ervaringen en Methoden in de Kleinschalige Mijnbouw

Van Sherigo naar Gbani

Alberta stelde me voor aan Kopper die achter het huis van de familie woonde met zijn kinderen, ouders, broers en zussen. Hij was eigenaar van een mijnschacht en gaf ons informatie over het gebied. Zo vertelde hij dat het gebied ver weg was en dat je een motor nodig had om er te komen. Zelf had hij er geen en probeerde vaak met iemand mee te rijden. Peter was in het bezit van een auto³⁶ en bood mij aan te brengen in het weekend in de tweede week van het veldwerk. Ook Alberta ging mee. Toen wij over het gebied liepen zag ik achterdocht op de gezichten van de mijnwerkers. Alberta en Peter maakten een praatje met twee broers, Solomon en Antony, die eigenaren waren van een mijnschacht. Alberta vertaalde voor me en zei dat ze slechte ervaringen met buitenlanders hebben gehad. Solomon wilde een brief over de reden van mijn aanwezigheid en geld. In dit mijngebied werd ik vaker geconfronteerd met kwesties rondom beloningen en geld. De mijnwerkers die mij van informatie konden voorzien wilden hier wat voor terughebben wat meestal op geld uitdraaide. Ze zeiden dan dat ze honger hadden, en dat ze kenkey³⁷ wilden. Met andere woorden geef me geld, of het zogenoemde 'chopmoney'.³⁸ Aan Solomon gaf ik een biljet van tien Cedi, nadat ik aan Alberta vroeg hoeveel ik aan ze moest geven omdat ik zelf geen idee had.

De relatie werd beter toen ik, in de derde week ook daadwerkelijk de mijnschacht afdaalde. Mijn kleding zat onder het zand en ik liet zien dat ik mezelf niet boven hen plaatste door ook vuil te worden en ze niet uitsluitend te observeren. Dit wist ik uiteraard niet van te voren en dit was niet gepland, maar het hielp me goed om meer toenadering te krijgen. Het ging beter met de communicatie en ik kon een paar gesprekken met Solomon en Antony voeren zonder dat ze me om geld vroegen. In deze gesprekken vertelde ik ze, nadat ze me vroegen waarom ik geen motor kocht zodat ik wat sneller bij het onderzoeksgebied kon komen, over het land waar ik vandaan kwam en dat blank zijn niet per definitie betekende dat je rijk was en alles kon kopen wat je wilde. Ik wilde een relatie creëren die niet alleen om geld

---

³⁶ Peter woonde in de stad en was eigenaar van een reparatiewerkplaats. Ik heb verder niemand in Sherigo met een auto gezien.

³⁷ Kenkey is een gerecht wat oorspronkelijk afstamt van de Akan groepering maar nu in heel Ghana wordt gegeten. Het is gemaakt van zuurdeeg en wordt veelal verkocht gewikkeld in bananenbladeren.

³⁸ Chopmoney is *money to chop*; geld om eten te kunnen kopen. Chopmoney is een term die mijnwerkers gebruiken wanneer ze geld verdienen of geld nodig hebben bijvoorbeeld als ze aan de teamleider om geld vragen of aan een sponsor.

draaide. Eerder, dat ik ze af en toe wat gaf om mijn dankbaarheid te tonen. Wanneer ik een paar uur met Kopper meeliep op het mijngebied van Sherigo kocht ik eten en water voor hem en zijn familie. Bovendien gaf ik hem tien Cedi. In de eerste vier weken van het veldwerk ging ik ongeveer drie keer per week naar het mijngebied toe. In het weekend bracht Peter mij en tijdens de werkweek probeerde ik met iemand anders mee te rijden die ik dan in het centrum had ontmoet.

De keuze om naar een ander gebied te verhuizen was vooral gebaseerd op praktische redenen; transport was lastig, afstand was ver en gebrekkige vertaalhulp. Kopper was elke dag onder invloed van alcohol en drugs waardoor de communicatie moeilijk verliep. Bovendien kwam ik in de vierde week in aanraking met een sympathieke rasta, genaamd Oliver, die eigenaar was van een mijnschacht, generator en waterpomp. Hij gaf me informatie over een mijngebied waar veel mijnwerkers van dit gebied naar toe zijn verhuisd. Het mijngebied van Sherigo was namelijk ooit een plek waar veel bedrijvigheid was; vrouwen vervulden hier een belangrijke rol in het verkopen van eten en drinken en ook voor mannen was er voldoende werkgelegenheid. Nu, tien jaar later, werd het gebied gekenmerkt door de afwezigheid van winkels en veel verlaten mijnschachten. De plek waar Oliver over sprak, Gbani, was veel groter, had veel winkeltje en ook vrouwen hadden hier een belangrijke rol. Oliver raadde me aan om hier eens te kijken. Asaah, die ik regelmatig in het centrum ontmoette, scheen veel mensen te kennen in Gbani en sprak bovendien goed Engels. De volgende dag gingen we er met een geleende scooter naar toe om het gebied te bekijken. Als een gids wees Asaah mij enkele belangrijke dingen aan “look there are the Chinese”, “look there is the chief’s palace” en “look there is the fufu³⁹ place”. Meteen al kwam Asaah zijn ‘brothers’ tegen die ons adviseerden langs de plaatselijke chief te gaan om hem op de hoogte te stellen. De chief stemde toe, gaf me zelfs een kamer, en de volgende dag kon ik met het onderzoek in Gbani beginnen.

De Fysieke Locatie van Gbani

In week vijf van het veldwerk hervatte ik mijn onderzoek in het mijngebied van Gbani. Ik verbleef in de *chief’s palace*. Het paleis van de chief was rondom een wasplaats gebouwd waar zijn arbeiders een paar maal per week het goud wassen van zijn mijnschacht even verderop. Het gebouw had veel kamertjes waar de arbeiders soms met vijf of zes man in één kamer

---

³⁹ Afrikaans gerecht verkregen uit cassave

sliepen. Terwijl er alleen een matje op de grond lag om op te slapen wist ik dat deze ruimte heel wat luxer was dan dat van de gemiddelde mijnwerker. Tijdens mijn verblijf werd het paleis zelfs voorzien van elektriciteit dat werd afgetapt van de Chinese onderneming dat ernaast was gevestigd. De chieft had een televisie in zijn kamer en vroeg me vaak of ik, via zijn dochter die wél Engels sprak, met hem televisie wilde kijken. Dit waren hele oude Chinese of Amerikaanse films, soms zelfs met Franse ondertiteling. Ik vroeg me af of hij wist waar de film over ging wetende dat hij alleen Afrikaanse talen sprak.

Volgens de chieft werken en wonen er op dit moment ruim 3500 individuen die uitsluitend werkzaam zijn in de mijnbouw op een gebied van rond de 72km². Gbani is verdeeld in vier verschillende zones, te weten Obuasi, Kejetia, Tarkwa en Accra. Dit onderzoek vond grotendeels op Obuasi en Kejetia plaats, de twee voorste zones aan het begin van Gbani. Over het algemeen zijn de huizen, wasplaatsen en winkeltjes gecentreerd in het midden van het gebied en daarbuiten lagen de mijnschachten waar in het regenseizoen de rivier omheen stroomt. Er staan twee basisscholen in het gebied, één privé-school⁴⁰ en één overheidsschool. Verder staat er nog een junior highschool, ook een privé-school.

Om het leven van de mijnwerkers zoveel mogelijk te ervaren ging ik in de avonduren vaak naar één van de 'drinking spots', ook wel kortweg "the spot" genoemd, die her en der verspreid waren over het gebied om een kijkje te nemen in het vrijetijdsleven van de mijnwerkers. Ook was er een 'Damolka place' waar ik de mijnwerkers trof die ik overdag ontmoette op het mijngebied en die het brouwsel nuttigden als broers onder elkaar. Een paar keer heb ik me begeven in de ondergrondse gangen van de mijnschacht en zelfs heb ik één keer de nacht doorgebracht bij de mijn zelf; de mijnwerkers zouden die nacht enkele werkzaamheden verrichten. Voor zover participerende observatie behelst was dit de grens doordat de chieft Asaah toesprak over het gevaar voor vrouwen in het donker bij de mijn en het beter was om vanaf nu gewoon in mijn eigen kamer te slapen.

---

⁴⁰ Het viel me op dat er veel kinderen naar de privé school gingen in Gbani. Deze kinderen hadden geruite kleding aan terwijl de kinderen van de overheidsschool bruin/gele kleding aan hadden. Ik observeerde dat ongeveer een derde naar een privé school ging wat ik opmerkelijk vond doordat dit per maand 45 Cedi (= € 20,-) kost.

Werken met een Vertaler

De keuze voor Asaah als onderzoeksassistent was gebaseerd op zijn taalvaardigheid van het Engels en het gebied en de mensen die hier werkten goed kende. Bovendien leerde ik hem al kennen in het centrum van Sherigo waardoor er al een soort van vertrouwensband was geschapen. Ik kende zijn familie, wist waar hij woonde en kon goed met hem opschieten. Ik kwam op deze manier al snel in direct contact met de informanten in Gbani die een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan dit onderzoek. Asaah was erg gemotiveerd om mij te helpen in mijn onderzoek en hij had bovendien interesse door zijn achtergrond in de mijnbouw. Ik merkte dat kinderarbeid hem aan het hart lag en hij vroeg vaak aan de kinderen die daar werkten hoe oud ze waren en waarom ze niet op school zaten. Op een gegeven moment begreep hij het soort vragen die ik wilde stellen en stelde hij ze af en toe uit zichzelf aan een informant. Toch ontstonden er na een tijd enkele malen hevige discussies tussen Asaah en mij over het onbegrip van het type vragen die ik stelde voor hem om te vertalen. Doordat ik vaak dezelfde vragen stelde aan verschillende mensen dacht Asaah dat ik hem niet snapte. Hij begreep niet waarom ik, als ik het antwoord al van iemand anders had gehoord wat hij voor mij vertaald had, precies dezelfde vraag aan een andere persoon stelde. Hij zei dan ook vaak dat hij me dit al had uitgelegd en dacht dat ik hem niet geloofde. Ik heb hem meerdere malen uitgelegd waarom ik dezelfde vragen stel, dat ik mijn onderzoek niet kan baseren op een verhaal van één persoon. Bovendien was ik er niet altijd zeker van of het antwoord echt een vertaling was van die persoon zelf of dat Asaah zijn eigen antwoord gaf. Hij zei vaak "I know the work" en voelde zich beledigd dat ik iets niet wilde aannemen van hem.

Werken met een vertaler brengt een aantal ethische dilemma's met zich mee. Om kwalitatieve data te verkrijgen uit veldwerk is het belangrijk om autoriteit over het onderzoek te behouden. Een vertaler die interpreteert en eigen antwoorden geeft kan dit ondermijnen. Aan de andere kant diende Asaah als een *gate-opener*; hij creëerde een informele stemming en hielp me een vertrouwensband op te bouwen met de mijnwerkers. Bovendien werd hij zelf een sleutelinformant die me voorzag van waardevolle informatie over het werk en over hem zelf. Het gebruik van een vertaler heeft zijn voor- en nadelen en zoals Borchgrevink (2003: 110) beschrijft is het effect van een vertaler in termen van toegang tot informatie ambigu maar hebben de positieve aspecten de overhand op de negatieve aspecten.

Hoofdstuk 9 – Beschrijving van Sleutelinformanten

De methoden die gebruikt zijn voor meting en sampling hebben veel invloed op de geloofwaardigheid van onderzoeksresultaten. Een goede methode is de sleutel naar interne validiteit. Bij participerende observatie is het belangrijk om sleutelinformanten te ontdekken die niet geselecteerd zijn om hun statistische representaties maar om hun culturele competentie. Sleutelinformanten weten veel over de regels van een cultuur en zijn bereid om een goed inzicht van hun wereldbeeld te geven (Bernard 2002: 187). De volgende drie sleutelinformanten heb ik geselecteerd en beschrijf ik uitvoerig doordat ze vanuit verschillende achtergronden redeneren.

- *Dentony*

Dentony was een mijnwerker die naast het werk in de mijn nog een groentehandeltje had lopen in Bolgatanga. Hij woonde hier ook met zijn vrouw en vier kinderen en was één van de weinigen die niet in het gebied zelf woonde. Hij had een motor en reed een paar dagen in de week van de stad naar Gbani en weer terug. Zijn kinderen gingen naar privé scholen en zijn vrouw werkte in de stad. Hij hielp zijn broer die de eigenaar was van een mijnschacht. Ik zag hem niet vaak zware werkzaamheden verrichten, wel transporteerde hij vaak zakken met stenen naar de wasplaatsen of haalde iets op in een andere zone van het gebied. Dentony kon goed Engels en had bovendien middelbare school⁴¹ afgerond. Hij zorgde voor veel humor en was de veroorzaker van vele discussies in het team. Hij was altijd bereid me uit te leggen waar mensen over discussieerden. De volgende anekdote doet dienst als illustratie voor de specifieke humor.

Leroy, de beveiliging van het team, kwam die ochtend dronken terug na twee dagen niet te zijn verschenen op zijn werk; hij had chopmoney ontvangen die hij direct daarna besteedde aan allerlei genotsmiddelen. Hij had een diamant⁴² begraven in het grind die rondom de mijnschacht lagen. Ik zag hem geknield met zijn handen een kuil graven in het grind om de diamant te zoeken. Hij kon de diamant niet vinden en strompelde weg waarop er een lange discussie volgde tussen hen. Dentony vertaalde uiteindelijk dat hij

---

⁴¹ Junior High

⁴² Een diamant is het topje van een boormachine.

vond dat hij een rotzooi maakte van het grind en vond dat hij het kuiltje dicht moest maken. "Look at that crazy man," zei hij en maakte tevergeefs zelf het kuiltje dicht.

Dentony was een mijnwerker die uit de stad kwam en andere manieren had dan de rest. Ik vond hem netter. Bovendien was hij rijk in verhouding met de andere teamleden; hij had een motor en vaak nieuwe kleding aan. Dentony is die mijnwerker die altijd opgewekt en vriendelijk was en die mijnwerker die zei "no food for lazy man." Hij had de overtuiging dat als je bleef werken God wel zorgt dat het goed met je komt.

- *Sylvester*

Sylvester is een mijnwerker die ik op de eerste dag in Gbani al had leren kennen. Hij is een 'broer' van Asaah. Zij hebben met elkaar gewerkt in de kleinschalige mijnbouw van Sherigo en hij is één van die mijnwerkers die hier naartoe is verhuisd op zoek naar een beter bestaan. Hij woont al sinds 2003 in Gbani met zijn vrouw, Mirjam, en twee kinderen die naar een overheidsschool gaan. Sylvester heeft een paar jaar op school gezeten en spreekt gebrekkig Engels. Zijn gezin leeft deels van het inkomen van hem en deels van die van Mirjam. Zij vervult namelijk een belangrijke rol in Gbani, net zoals andere vrouwen, doordat zij elke dag geld verdient met het zeven van gruis en het transporteren van de stenen in opdracht van de mijnteams. Sylvester maakt geen deel uit van een mijnteam. Wel zag ik hem vaak met dezelfde jongen lopen, John heette hij. Sylvester ging vaak 's nachts op pad op zoek naar goud in de mijnschachten zonder medeweten van de eigenaar.

- *Asaah*

Asaah is mijn onderzoeksassistent geweest gedurende mijn periode in Gbani. Ik leerde hem kennen in het centrum van Sherigo. Hij woonde in het huis naast de familie Atindanbila. Hij had zijn hele leven in de mijnbouw gewerkt. Tot zijn vijftiende heeft hij op school gezeten en hij zat in groep zeven toen hij besloot zijn geld te willen verdienen in de mijnbouw. Doordat hij op school had gezeten kon hij goed Engels en doordat hij al een aantal jaar in de mijnbouw zat - hij was rond de dertig - kende hij veel mensen in deze wereld door de grote mobiliteit die er plaatsvindt binnen de gemeenschappen. Op het moment van onderzoek had hij geen werk en geen inkomen waardoor hij tijd had mij te assisteren in mijn werkzaamheden. Voor zijn diensten betaalde ik hem 300 Cedi (= € 110,-) per maand, exclusief eten en drinken. Hij wist de

weg in het gebied waardoor hij me goed kon begeleiden en vertaalde de gesprekken. Asaah heeft de helft van zijn leven gewerkt, zowel in Bolgatanga als in Kumasi en heeft zijn geld niet meteen uitgegeven. Asaah is die mijnwerker die heeft gespaard zodat hij een auto kan kopen en taxichauffeur kan worden, zo vertelde hij mij.

Deel 3) Data uit de Kleinschalige Goudmijnbouw van Gbani

Hoofdstuk 10 - Fysieke Locatie en Teams

Een eerste Impressie

De eerste dag liepen Asaah en ik vanaf de *chief's palace* richting mijnschachten. De wandeling duurde ongeveer een kwartier. Naast ons was het gebied van de Chinezen en in de verte zag ik twee hele hoge werktuigen. "Kijk, dat is het gebied van de Chinezen," zei Asaah. Tien meter voor ons zag ik mensen met een blauw pak rondlopen en ze droegen een gele strohoed. Langs ons heen reden auto's met mensen in hetzelfde tenue. We liepen langs hen. "Ni hao," zeiden ze. Zij waren op dit moment onderzoek aan het doen op dit stukje grond met technologie om te kijken of de bodem rijk was aan goud. "Ni hao," zei ik. We liepen verder door een soort van "dorpje". Om me heen zag ik winkeltjes die allerlei producten verkochten zoals water, zeep en brood. De verkoopster van slippers en etenswaar vroeg hoe ik heette in het Frafra, "Ayinpoka,"⁴³ antwoordde ik. De mensen die zich om ons heen hadden verzameld lachten. Na een korte stop vervolgden we onze weg naar de mijnschachten. Motoren raasden met grote snelheid langs ons heen. "Kijk naar deze mensen, ze denken niet na," zei Asaah, geïrriteerd door de onvoorzichtigheid met betrekking tot kinderen en vrouwen. Toen we het dorp uitliepen richting mijnschachten zag het gebied er enigszins verlaten uit. In de verte zag ik enkele groepjes mensen staan terwijl om me heen de hoeveelheid mijnschachten niet te tellen waren. "Ze hebben geen geld om het werk voor te zetten," legde Asaah uit. We liepen op een groepje mijnwerkers af die Asaah nog kende van Sherigo. Ik zag een man met een pet zitten op een gele jerrycan, hij had een joint in zijn hand. Hij stelde zich voor als Martin. Een andere man, zijn naam was Mark, was met een plastic theepotje in de weer en goot water over een rond rubbertje heen. "Hij is een monster"⁴⁴ aan het maken," zei Asaah. Ook sliepen er een aantal mijnwerkers rondom de mijnschachten. Het was twaalf uur in de middag en de zon brandde fel. De mijnwerkers hadden jassen en kleden over wat balken gegooid zodat ze in de schaduw konden rusten. Één jongeman was wakker. Het was Dentony die zich voorstelde en met veel interesse vroeg wie ik was en wat ik kwam doen. Ik vond dat hij goed Engels sprak en hij

---

⁴³ *Ayinpoka* betekent *godswoman*. Deze naam had de familie Atindanbila in Sherigo mij gegeven.

⁴⁴ "He is sampling." Mark was een monster aan het maken van een paar stenen die ze net uit de mijnschacht hadden gehaald. Hij keek of de erts (veel) goud bevatte.

maakte me meteen duidelijk in welke omstandigheden de mijnwerkers verkeerden. “We hebben geen toilet, we gaan naar het bos... de daken lekken als het regent. Overheid doet niets voor ons. Licht je overheid in over de situatie hier, zodat ze op de hoogte zijn en misschien wat kunnen doen voor ons.” Dat beloofde ik.

De mijnwerkers waren aan het wachten tot zonsondergang. “Het is nu te heet om met de machines te werken, die gaan kapot door deze hitte,” informeerde Asaah me. Een man voegde zich bij ons, hij had een vriendelijk uiterlijk doordat hij veel lachte. Hij stelde zich voor als Mustafa, de eigenaar van één van de mijnschachten. Mustafa was op zoek naar *lokoboys* vertelde Asaah. Deze term had ik een keer eerder gehoord. Dat was in Sherigo toen Oliver me op de hoogte bracht: “The lokoboys are pulling the stones out.”

Mijnteams – Structuur en Rollen

Op een ochtend zat ik samen met Asaah, Dentony en Mustafa en nog een paar andere mijnwerkers bij de mijnschachten. Ik observeerde de lokoboys; Martin en Mark haalden door middel van een jerrycan met daaraan een vastgeknoopt touw een lading stenen op. Martin leegde de jerrycan iets verderop terwijl Mark een andere jerrycan aan het touw bevestigde en naar beneden wierp voor de volgende lading stenen. “Hij heeft gisteren gaten geboord om een ontploffing te kunnen bewerkstelligen,” vertelde Asaah wijzend naar Kwaku. “He is a *moyerman*.” Kwaku werkte in een mijnschacht naast die van Mustafa. Ik vroeg Asaah wat dat precies betekende. “De *moyerman* boort de gaten voor het dynamiet,” legde hij uit. “Hij gebruikt deze drillboor en die machine geeft elektriciteit” wijzend naar de generator een eindje verderop. “Daarna, bevestigt de *blastman* het draad en het dynamiet zodat de steen ontploft.” De lokoboys waren nu deze lading gouderts naar boven aan het halen. “First the waste, then the stone,” zei Asaah terwijl hij een steen van de berg pakte waar Martin de jerrycan leegde. Hij maakte zijn vinger nat en streek erover heen: “Zie je, er zit geen goud in deze steen, dit is *waste*, dat gooien we weg, kijk maar. Asaah gooide de steen ver weg. Hij vertelde me dat er een tweede ontploffing volgt nadat deze lading eruit is gehaald zodat gouderts gewonnen kon worden. Ik noteerde het in mijn notitieboekje en vatte het hardop samen. “Dus, in een mijnsteam heb je een *moyerman*, een *blastman* en de *lokoboys*. ”en een *chiseller*,” voegde Dentony toe, “de *chiseller* gaat naar beneden om de crackers⁴⁵ er af te slaan, met spierkracht.”

---

⁴⁵ Crackers zijn stenen die uitsteken in de mijnschacht na een ontploffing. De *chisseler* slaat met een houweel deze uitstekende stenen er af zodat het oppervlak glad wordt voor de *moyerman* de gaten te kunnen boren.

Ik concludeerde dat er vier rollen waren en vroeg of een mijnteam dan ook een hiërarchie kende. Dentony vertelde over hoe hij het zag. “De *moyerman* is een professionele taak; je moet competent zijn om dit te doen. De gaten moet je op de juiste plek in de steen boren.” “Dan... de *blastman*, dit is ook een professionele taak, hij moet de draden op de juiste manier bevestigen.” Daarna noemde Dentony de *chisseller* omdat het werk zwaar is. “It is all manpower.” Als laatste werden de *lokoboys* genoemd. “Ze zijn met veel.” Zij krijgen bovendien het kleinste deel van de opbrengst. Ik stelde Mustafa de vraag hoe hij de zakken zou verdelen in geval van tien. Mustafa vertelde in steekwoorden: “*moyerman één, blastman één, chisseler één, lokoboys ook één,*” waarop hij telkens zijn wijsvinger omhoog wees. “De eigenaar⁴⁶ krijgt er twee,” voegde Mustafa toe. Asaah legde uit dat de eigenaar vijf zakken krijgt maar hiervan de huur van de machines en materialen⁴⁷ én zijn schuld bij de sponsor⁴⁸ moet betalen. Bovendien moet hij zorgen voor het eten voor de arbeiders. Belangrijk gegeven is dat de *blastman* en *moyerman* vaak alleen werken. De *chissellers* daarentegen werken vaak in duo’s en de *lokoboys* in groepen die kunnen variëren van vier tot soms wel tien personen. In verhouding krijgen de *moyerman* en de *blastman* een hogere beloning voor hun werkzaamheden. Bovendien kunnen de *blastman, moyerman en chissellers* ook *lokoboys* zijn of dat de *chisseler* en de *blastman* dezelfde persoon zijn. Dit is afhankelijk van de hoeveelheid arbeiders die je hebt in je team en die je kent. In de periode van mijn onderzoek werd er vaak naar een *moyerman* gezocht maar waren de *chissellers* wel altijd aanwezig in het team. Er werd ook wel eens geopperd dat de *chissellers* de meeste zakken stenen kreeg. Antwoorden op deze vraag verschilden nog al naar gelang aan wie je het vroeg.

Als gevolg hiervan, dat niet iedereen een *moyerman* of een *blastman* als vast teamlid heeft, verandert de samenstelling van een team vaak. Dit dynamische karakter van een mijnteam in de kleinschalige goudmijnbouw wordt bovendien veroorzaakt door de *lokoboys* die daar heen gaan waar geld verdiend kan worden.

---

⁴⁶ Er worden afspraken gemaakt met de eigenaar over dit deel van het gebied met betrekking tot het betalen van de huur. Meestal is dat een deel van de opbrengst na elke ontploffing.

⁴⁷ De huur van de generator voor het boren is 150 Cedi exclusief benzine. De huur van de drillboor kost 50 Cedi. Om een ontploffing tot stand te brengen zijn er draad, dynamiet en stutten nodig. Het draad kost 2.50 Cedi per yard en er is ongeveer 10/15 yard nodig. Dyamiet kost 10 Cedi en de stutten kosten 10 cedi per stuk voor twee gaten. Er worden ongeveer 30 gaten geboord per ontploffing afhankelijk van hoe groot de mijnschacht is.

⁴⁸ Asaah vertelde me dat vooral in het begin de opbrengsten gering zijn waardoor de teamleider grote bedragen geld moet lenen bij een sponsor om de verantwoordelijkheden die hij draagt te kunnen financieren.

Het dynamische Mijnteam

De dynamiek in de kleinschalige mijnbouw wordt niet alleen veroorzaakt door de verschillende achtergronden van de mijnwerkers zoals Hilson (2010) beschrijft maar ook doordat de leden zich niet permanent binden aan het mijnteam en sterk aan verandering onderhevig is. Ik heb twee oorzaken kunnen onderscheiden die de mijnwerkers hiervoor aanmerkten. Ik concludeerde dat er een gebrek was aan menselijk kapitaal en een gebrek aan financieel kapitaal waardoor het werk vertraging opliep met als gevolg dat arbeiders ergens anders naar inkomstenbronnen zochten.

Gebrek aan Menselijk Kapitaal

Doordat sommige werkzaamheden expertise vereisen⁴⁹ kan deze zoektocht voor vertraging zorgen. Mustafa is in de periode gedurende het onderzoek enkele malen op zoek gegaan naar *lokoboys* doordat de oorspronkelijke leden werk hadden gevonden in een ander team. Hij vertelde dat Martin en Mark niet meer zijn teruggekomen nadat er een meningsverschil ontstond over de hoeveelheid *chopmoney* die ze hadden ontvangen na een paar dagen hard werken in de mijn. Ze hadden ieder tien Cedi (= € 4,-) gekregen van Mustafa en dit vonden ze veel te weinig voor het werk wat ze hadden verricht.⁵⁰ Later kwamen Asaah en ik Martin tegen en hij vertelde dat hij in Accra, twee zones verderop, samen met nog een paar andere mijnwerkers een oude mijnschacht aan het exploiteren was. Vanaf die dag zagen we ze ook nauwelijks meer. Als gevolg hiervan moest Mustafa op zoek gaan naar nieuwe *lokoboys*. Twee dagen later had hij een groepje van vijf jonge jongens bij elkaar verzameld die vanaf nu het nieuwe team vormden. Martin vervulde echter ook de werkzaamheden van de *blastman*; deze expertise moest naast die van de *moyerman* ook buiten het team gezocht worden en dus worden ingehuurd. Toen Kwaku had ingestemd om bij de mijn van Mustafa gaten te boren aan het einde van de middag verscheen hij vervolgens dronken bij de mijnschacht en was het onmogelijk voor de klus te volbrengen. De werkzaamheden konden niet worden vervolgd terwijl Mustafa de machine wel had afgehuurd.

Een gebrek aan menselijk kapitaal is een belangrijke oorzaak dat de samenstelling van een team dikwijls verandert. Met name de *moyerman* en de *blastman* zijn vaak geen vast lid

---

⁴⁹ Mijnwerkers gaven veelal aan dat de *moyerman* en de *blastman* een professionele functie is.

⁵⁰ Mustafa had geen geld om een machine te huren maar de *lokoboys* waren wel aan het werk geweest in de mijn; ze hadden planken bevestigd in de mijn om het afdalen te vergemakkelijken, een taak dat geen geld opleverde.

van een team die hun diensten vaak verhuren aan eigenaren van mijnschachten. Bovendien zijn machines vaak niet meteen beschikbaar doordat er naar verhouding weinig machines staan op het gebied waardoor wachtrijen ontstaan. De teamleider is niet alleen verantwoordelijk voor het bereid vinden van een *moyerman* maar ook voor de gereedschappen die hij nodig heeft zoals een drillboor en een generator.

Gebrek aan Financieel Kapitaal

“How long does it take to process the gold?”

“Unless machine working”

“How many people are working in a team?”

“Unless machine working”

“What is the profit of one blasting?”

“Unless machine working”

Het antwoord op veel vragen die ik stelde had te maken met defecte machines, met name generatoren, wat een grote invloed had op alles wat te maken had met de sociale organisatie van een mijnsteam. Bovendien stond een gebrek aan machines gelijk met het gebrek aan geld om machines te kunnen kopen of af te huren. Asaah speelde me de volgende opmerkingen toe:

“We hebben geld nodig om machines te kopen om door te kunnen gaan met ons werk.”

“Het huren van de machine is duur en de sponsor geeft ons niet genoeg geld om ons werk te doen.” “Niet alle machines op het gebied zijn voor de verhuur, dat wil de eigenaar niet, die wordt alleen gebruikt voor zijn eigen werkzaamheden.” “De eigenaar van de machine saboteert ons en vertraagt ons werk hierdoor.” “We kunnen op deze manier niet doorgaan met ons werk, de arbeiders hebben ‘chopmoney’ nodig.”

Een gebrek aan geld en machines veroorzaken vertragingen in de werkzaamheden. Er ontstaan conflicten doordat mijnwerkers *chopmoney* eisen van de teamleider terwijl er ondertussen geen goud kan worden geproduceerd en er ook geen geld te verdelen valt. Het kan soms dagen of weken duren voordat uiteindelijk een ontploffing tot stand kan worden gebracht, een periode waarin de *lokoboy*s op zoek gaan naar andere inkomstenbronnen. Ze zullen hiervoor hun netwerk aanspreken om te kijken of iemand informatie heeft over een aankomende

ontploffing. Het oorspronkelijke team zal op zoek moeten gaan naar andere *lokoboy*s wanneer er weer werk is en de *lokoboy*s besluiten om in het andere team te blijven werken. Ondertussen zullen ze op zoek gaan naar een sponsor die bereid is hen geld, *chopmoney*, te lenen om deze periode, waarin er geen inkomsten worden gegenereerd, te overbruggen op voorwaarde dat ze de volgende lading bij hen komen wassen en verkopen.

Bovendien zijn er mijnwerkers, zoals Sylvester, die niet deelnemen aan een mijnsteam en op andere manieren naar inkomstenbronnen zoekt. Wanneer Sylvester *chopmoney* nodig heeft spreekt hij zijn netwerk aan om te kijken of het mogelijk is die nacht naar beneden te dalen en gouderts mee te nemen zonder dat de eigenaar hiervan op de hoogte is. De beveiliging, indien aanwezig, wordt omgekocht en de lading zal de volgende dag gewassen worden en zijn *chopmoney* is weer binnen. Uit een gesprek van Asaah blijkt dat het een bekend fenomeen is dat niet elke mijnwerker deel uitmaakt van een team en op andere manieren, zoals het stelen van goud, *chopmoney* binnenhalen. In de kleinschalige mijnbouw in Gbani is diefstal geïntegreerd in de sociale organisatie en sluit bovendien aan bij de opvattingen van Znoj (1998) die beschrijft dat er met kalmheid gereageerd wordt bij diefstal om ruzies over goud te vermijden om onheil te voorkomen.

Een structureel gebrek aan geld is een terugkerend onderwerp. Bij het groeten op de vraag hoe het met ze gaat, komt het antwoord vaak neer op een tekort aan geld om eten te kunnen kopen voor het gezin dat weer te maken heeft met defecte machines. Het beeld in Gbani prevaleert dat indien er voldoende financieel kapitaal is en deugdelijke machines aanwezig zijn, ze rijk zouden worden; dan gaan ze een huis bouwen en een motor of een auto kopen. De mijnwerkers in Gbani praten over goud alsof ze over een natuurlijke hulpbron praten die winst oplevert waardoor je in luxe kunt leven. Toch drukken hun handelingen in de omgang met goud wat anders uit; goud wordt weggegeven, eenvoudig werk wordt uitbesteed en er wordt nooit gespaard waardoor sponsoren op het gebied regelmatig geld uitlenen met als gevolg het opbouwen van structurele schulden. Het sociale netwerk in een mijnkamp is door deze specifieke organisatiestructuur erg belangrijk voor de mijnwerkers; de informatie over potentieel werk zal door middel van dit netwerk worden ingewonnen. Bovendien wordt dit netwerk gebruikt om sponsoren te zoeken. De omgang met goud door de mijnwerkers in Gbani heeft niet te maken met het rationele management van een natuurlijke hulpbron maar met cultuur, ritueel en symboliek in relatie tot een substantie.

Hoofdstuk 12 – De Omgang met Goud in het licht van een Substantie

“What a fool, why he did that... working on Friday, he knows that Friday is off-day... now he is dead.”

Het nieuws verspreidde zich snel in Gbani. Een jonge mijnwerker, had donderdagavond een ontploffing tot stand laten brengen; hij had zelf de bedrading aangelegd. De volgende ochtend, het was vrijdag, wilde hij desondanks de *crackers* er af slaan. Terwijl hij in de mijnschacht zijn werkzaamheden aan het voltooien was ontplofte er nog een deel van het dynamiet. De jongen overleed even later in het ziekenhuis.

Ik zie overeenkomsten tussen de inzichten van Shipton (1994) en Werthmann (2003b), die gaan over het perspectief op aardse substanties en de daaruit voortkomende taboes van inheemse culturen die bepaald gedrag verklaren en mijn observaties van de handelingen van de mijnwerkers in Gbani. De aarde en haar grondstoffen kunnen nooit volledig door één iemand worden toegeëigend doordat landverdeling gebaseerd is op solidariteit; het moet worden gedeeld met elkaar om honger te vermijden. De sociale organisatie in Gbani berust op dit principe en is bovendien de oorzaak van het kenmerkende dynamische karakter van een kleine mijn. Terwijl de gesprekken gaan over het gebrek aan geld zodat ze geen telefoon kunnen kopen of hun kinderen niet kunnen voeden huren ze ondertussen een *contractor* in om eenvoudige werkzaamheden te verrichten. In de volgende paragraaf beschrijf ik de veelomvattende taakbeschrijving van een *contractor*.

Contractors

De eerste keer dat ik deze term hoorde was toen Sylvester een man inhuurde om het grind te stampen dat hij die nacht had bemachtigd. De volgende anekdote komt uit mijn veldwerk notities.

Asaah en ik kwamen Sylvester tegen toen we over Gbani liepen. Sylvester en John waren toevallig net op weg naar een wasplaats om het grind te verwerken tot gruis. Er was niemand op de wasplaats, alleen wij vieren, waarop zich na enkele ogenblikken nog iemand bij ons voegde. Nadat ze ergens over spraken met elkaar begon de derde man de

stenen te stampen met een ijzeren stang in een vijzel terwijl Sylvester en John zich te goed deden aan een joint. Ik vroeg of hij ook bij het team hoorde, nog in de veronderstelling dat er een team was. “No, he is like a contractor,” legde Sylvester uit. “They hired him to do the work,” voegde Asaah toe. De contractor kreeg twintig Cedi (= € 4,-) voor zijn werkzaamheden. Het gruis werd gezeefd en gewassen door Sylvester en John en verkochten het zo verkregen goud even later aan de eigenaresse⁵¹ van de wasplaats. Ze woog het goud op een klein digitaal weegschaaltje. Asaah vertelde dat je voor elke blade⁵² zestig Cedi (= € 12,-) krijgt. Het bolletje woog drie blade. Sylvester had nog een schuld staan bij de eigenaresse want hij kreeg tien Cedi minder. De eerst volgende plek was de drinkingspot waar een deel van de opbrengst werd uitgegeven aan een zakje sterke drank.

Het uitbesteden van werk is gemeengoed in Gbani. Deze diensten worden niet alleen door de teamleider ingehuurd, zoals het boren van gaten of het bevestigen van dynamiet maar ook door mijnwerkers zoals Sylvester en John. Doordat de lokoboys het minst krijgen van de opbrengst is de lading vaak niet groot. De reden die Asaah geeft voor het uitbesteden van het werk door de lokoboys is omdat de hoeveelheid stenen zo weinig is dat de uiteindelijke winst niet opweegt tegen de kosten die gemaakt worden voor het gebruik van een vergruismachine. Bovendien schijnt er een deel van het gruis dan verloren te gaan in de machine. Deze activiteit, het tot gruis slaan van stenen, kan door de lokoboys zelf gedaan worden. Het is zwaar maar in geen geval bekwaam werk, echter kiezen ze ervoor om het werk uit te besteden. De volgende anekdote werpt nog een ander licht op het gebruik van contractor. Toen Asaah en ik op een middag bij een wasplaats⁵³ zaten was er een luidruchtig gesprek gaande. Asaah informeerde zich hierover en legde me uit:

“Die boze man is de eigenaar van een andere wasplaats. De andere man is een contractor; de eigenaar van een mijnschacht heeft hem ingehuurd omdat hij zelf wilde “relaxen”. De contractor had beloofd om het goud bij hem op de wasplaats te wassen en niet hier, zodat

---

⁵¹ Het viel me op dat ongeveer de helft van de eigenaren van wasplaatsen vrouwen waren.

⁵² Één blade is het gewicht van een scheermesje en weegt 0.8 gram.

⁵³ Asaah noemde de wasplaats “the moslim place”. De eigenaar, Rafi, was een moslim, wat opviel door zijn opvallende kleding. Deze wasplaats was vaak druk bezocht in vergelijking met de rest van de wasplaatsen in Gbani. Je kon hier namelijk verschillende werkzaamheden verrichten. Naast het wassen was het mogelijk gebruik te maken van de grindmachine en de vergruismachine.

hij zijn goud kon kopen. De eigenaar van de wasplaats had hem al voor een klein bedrag gesponsord voor de huur van de gereedschappen. De contractor is nu hier zijn goud aan het wassen en daarom is de sponsor boos. De contractor zei dat de sponsor geen geld had om het goud te kopen en dat is de reden waarom hij naar deze wasplaats ging om het goud te wassen. De sponsor vroeg zijn geld terug van de contractor en dat deed hij.”

Dit voorbeeld dient ter illustratie dat er een *contractor* wordt ingehuurd ter vervanging van de eigenaar van een mijnschacht indien hij geen zin heeft of geen geld. Deze *contractor* krijgt dezelfde hoeveelheid van de opbrengst die normaal bestemd zou zijn voor de eigenaar maar moet daarbij zorgen dat hij alle middelen beschikbaar heeft om een ontploffing tot stand te brengen inclusief huur van de generator, materialen en eten voor de arbeiders. Waarschijnlijk doordat de contractor geen vast netwerk heeft van wasplaatsen en geldschieters ontstaan er dergelijke conflicten zoals hierboven beschreven. Een andere belangrijke vorm van uitbesteding is het inhuren van vrouwen. Vrouwen spelen een essentiële rol in het productieproces in Gbani en zijn, volgens Asaah, onmisbaar.

Vrouwen

“They choose this place because they hope to have more luck... to get more gold in this place than the other” fluisterde Asaah me toe toen we Sylvester en Mirjam observeerden, terwijl ze haar opbrengst aan het wassen waren.

De vrouw van Sylvester is één van de vele vrouwen die zelf geld verdient door middel van specifieke werkzaamheden te verrichten in het goudverwerkingsproces. De werkzaamheden van vrouwen bestaat uit het transporteren van de lading stenen, grind of gruis en het zeven van het grind. De conclusie die ik trek uit de gesprekken van de mijnwerkers is dat zij onmisbaar zijn in de sociale organisatie van de kleinschalige goudmijnbouw van Gbani en houden daarbij zelfs een morele economie in stand. Asaah vertelt:

“We moeten de vrouwen vragen anders zullen ze ons de volgende keer niet meer helpen wanneer we ze nodig hebben. Het maakt niet uit hoe groot de lading is. Wij kunnen die zware schalen⁵⁴ echt niet dragen.”

Om te kunnen werken wachten vrouwen niet alleen totdat ze gevraagd worden maar ze gaan zelf ook actief op zoek. Het geluid van de grindmachine betekent werk. De vrouwen spoeden zich naar de plek waar het geluid vandaan komt en doordat er vaak niet genoeg werk is voor iedereen hopen zij de eersten te zijn. Er zullen al gauw vier of vijf vrouwen om de machine heen staan, hoewel de grindmachine makkelijk bediend kan worden door één, hooguit twee personen. Een tweetal vrouwen doet de stenen van de schalen in kleinere bakjes die vervolgens door een ander aan de bediener van de machine wordt aangereikt. Aan de andere kant van de machine staan twee vrouwen om het grind in de schalen op te vangen. Ze zitten helemaal onder het stof. Sommige dragen een doek voor hun neus en mond, maar niet iedereen. De vrouw die de bakjes aanreikt heeft een baby in haar doek gewikkeld op haar rug. Ik zie Mirjam aan de kant zitten staan tussen een aantal andere vrouwen. Nadat bijna alle stenen tot grind vermalen waren tilde Mirjam een schaal op, zette het op haar hoofd en liep met een emmer in haar hand de wasplaats af. Ook de andere vrouwen die net als Mirjam aan het wachten waren namen een schaal mee op hun hoofd en liepen achter elkaar aan naar een andere plek. Ik liep ze achterna en na een wandeling van tien minuten stopten ze bij een andere wasplaats waarop ze de pannen op de grond zetten. Mirjam deed haar emmertje open en haalde een zeefdoek eruit. Een andere vrouw haalde een klein bakje uit haar emmertje. In tweetallen begonnen de vrouwen het grind te zeven. Met het bakje werd er grind uit de schaal geschept en in het zeefdoek gelegd. “De eigenaar van de wasplaats zal het gruis dat terrecht komt op de grond van de wasplaats bij elkaar vegen, dat is voor hem” vertelt Asaah. Ik zie dat Mirjam nu ook een doek draagt om haar neus en mond te beschermen. De baby achterop de rug van de vrouw slaapt door alles heen. “Ze zeven het grind eerst zodat de eigenaar minder hoeft te betalen voor de vergruismachine,” vertelt Asaah. Van de acht pannen waren er twee gevuld met zand en zeven met grind. Mirjam pakte een rood bakje uit haar emmertje en gaf het aan de man met de pet, de eigenaar van de lading. Hij schepte grind uit de schaal met dit bakje en gaf het terug aan haar; het bakje was halfvol. Ook de andere vrouwen stonden met hun bakjes voor de eigenaar

---

⁵⁴ De schalen hadden een diameter van ongeveer 70 cm die uitsluitend door vrouwen op hun hoofd worden gedragen.

om hun beloning in ontvangst te nemen; sommigen vol, sommigen halfvol. “Dat zijn keepies,”⁵⁵ vertelde Asaah, “de vrouwen kunnen later hun eigen lading wassen.” De vrouwen die alleen hebben geholpen met het zeven krijgen een halfvol bakje en de vrouwen die ook met de grindmachine hebben geholpen krijgen een vol bakje. Als laatste, werden de schalen door de vrouwen naar de vergruismachine vervoerd zodat ook het overgebleven grind tot gruis kon worden verwerkt. Ik zag een groepje vrouwen staan die niet hadden meegeholpen. Één maakte een kuiltje met haar T-shirt, een ander hield een half afgesneden plastic flesje op. De man met de pet deed een klein beetje grind uit de laatste pan die er nog stond in het flesje van de vrouw en in het T-shirt van de andere vrouw, waarop ze deze dichtknoopte en wegliep. “Dat zijn bedelaars,” zei Asaah. Deze bedelaars krijgen in Gbani altijd een geringe hoeveelheid opbrengst van de eigenaar. Het werk is vaak te weinig voor de hoeveelheid vrouwen en diegene die te laat zijn krijgen alsnog een schepje *keepies*. Ik had deze term, *bedelaars*’, eerder gehoord van Dentony bij de mijnschachten. Dit was nadat er een ontploffing had plaatsgevonden en de *lokoboys* deze lading naar boven hadden gehaald.

Een voorbijganger vroeg aan Mustafa “Can I do quarterway in your hole?” Dit betekent dat er door middel van een houweel geprobeerd wordt zo veel mogelijk gouderts eraf te slaan. Volgens Dentony is dit zwaar werk dat volledig aankomt op spierkracht. Er wordt hiervoor ook altijd toestemming gegeven, want, zo lichtte hij toe, “hij kan niet veel meenemen want alles is er al uitgehaald door de lokoboys.” Ook deze persoon werd door Dentony aangemerkt als een ‘bedelaar’.

Het motief dat wordt geopperd door de mijnwerkers om de vrouwen te betrekken in het productieproces is kostenbesparing.⁵⁶ Mustafa geeft aan op deze manier de kosten voor de vergruismachine⁵⁷ te verminderen doordat de lading gereduceerd wordt door het zeven van het grind. Hij gaat hiervoor altijd langs bepaalde huizen om de vrouwen op te halen. De vrouwen komen dan ook niet alleen af op het geluid maar er wordt ook gebruik gemaakt van het netwerk, vaak via hun partner of kennis die werkzaam zijn in een mijnschacht. Ze zullen de dag van te voren geïnformeerd worden over de aankomende lading waarop de vrouwen

---

⁵⁵ ‘Keepies’ is de beloning wat uitsluitend voor vrouwen bestemd is nadat ze hun werkzaamheden voltooid hebben. De beloning is afhankelijk van de hoeveelheid werk dat er is verricht.

⁵⁶ Ik betwijfel of dit echt alleen het geval is, maar ik heb hier verder geen onderzoek naar kunnen doen.

⁵⁷ De kosten voor de vergruismachine is zeven Cedi (= € 2.80) per emmer. Dit is een vaste prijs.

vervolgens zelf andere vrouwen inlichten die nodig zijn bij de werkzaamheden. Mustafa geeft aan vaak dezelfde vrouwen te vragen voor de werkzaamheden en indien zij er niet zijn zal hij via zijn netwerk laten weten dat hij vrouwen zoekt die hem kunnen assisteren.

Vrouwen worden ingehuurd door mannen om specifieke werkzaamheden te verrichten en kunnen als het ware worden aangemerkt als *contractors*. Vrouwen op hun beurt huren ook weer *contractors* in indien zij hun opgespaarde *keepies* gaan verwerken tot goud.

Contractor huren Contractors

Alle vrouwen die bij een wasplaats gezien worden zijn bezig hun eigen lading te wassen. Sylvester en Mirjam hadden geld nodig en besloten om de *keepies* van Mirjam te vergruizen en te wassen. Ik zag twee grote schalen staan met gruis. "Dat is de lading van elf dagen werk" vertelde Asaah. Sylvester hielp Mirjam met het wassen van het gruis. Er zijn ook vrouwen, zoals Mary, die iemand anders inhuren om ze hiermee te helpen. De opbrengst van Mary na twee weken gewerkt te hebben was drie schalen met gruis. Het jongetje dat Mary assisteerde in het wassen van het goud was haar neefje. Hij krijgt hiervoor een vooraf afgesproken bedrag. De uiteindelijke winst die vrouwen maken varieert. Toen we Mary later tegenkwamen en we haar vroegen wat de de opbrengst was gaf ze aan 3.5 blade te hebben verkocht aan haar sponsor. Het goud van Mirjam, na elf dagen werken, woog 2.5 blade. Een andere vrouw die we tegenkwamen bij een wasplaats gaf aan een maand te hebben gewerkt voor een opbrengst van 5.5 blade.

Vrouwen verkopen vervolgens het goud vaak op die plek waar ze nog een lening hebben staan. Zij hebben namelijk, net als de *lokoboys* en de teamleiders ook schulden openstaan bij een sponsor doordat ze *chopmoney* hebben geleend. Er zijn veel sponsoren aanwezig in Gbani die kleine bedragen geld lenen aan vrouwen, lokoboys en teamleiders. Doordat mijnwerkers pas weer gaan werken indien het geld op is en bovendien ook niet sparen maar het meteen uitgeven vervult de sponsor een belangrijke plek in de sociale organisatie van de kleinschalige goudmijnbouw in Gbani. Alle sociale groepen, zoals vrouwen, lokoboys en teamleiders, hebben een structurele schuld openstaan bij een sponsor.

Sponsors

Mary vertelde, nadat ze het gruis gewassen had, dat haar sponsor er niet was waardoor ze moest wachten op de volgende dag om het goud te verkopen. Ze had namelijk deze maand *chopmoney* geleend op voorwaarde dat ze ook hier haar goud verwerkte en verkocht.

Zoals Grätz (2004) beschrijft voor *Atakora Mountains* in Benin worden er ook in Gbani door sponsors⁵⁸ een aantal strategieën gehanteerd die lijken erop gericht te zijn klanten aan zich te binden. Het leveren van kwik aan de mijnwerkers, de aanwezigheid van een variëteit aan machines op de wasplaats zoals een grindmachine of een vergruismachine en het verstrekken van leningen aan de mijnwerkers zijn hier voorbeelden van. Op deze manier neemt de *tailings*⁵⁹ toe die achterblijft na het wassen in de wasbakken van de sponsor. Tegelijkertijd zijn sponsors altijd wel bereid om geld te lenen zonder er zeker van te zijn dat ze het terugkrijgen doordat de omstandigheden waarin de mijnwerkers verkeren erg onzeker zijn. Voordat de lening helemaal is terugbetaald duurt vaak lang en soms wel nooit. Indien er een sponsor weigert⁶⁰ is er altijd wel een andere sponsor die wel bereid is een lening te verstrekken. Deze handelswijze wordt, in het geval van een natuurlijke hulpbron, als irrationeel beschouwd door deze grote mate van onzekerheid. In het licht van een substantie daarentegen krijgt de handeling wel een rationele grondslag doordat goud of inkomsten uit de goudmijnbouw gedeeld wordt met hen die het nodig heeft.

Deze vrijgevigheid van sponsors veroorzaakt bovendien bepaald gedrag bij de mijnwerkers. Toen Mustafa geen geld kreeg van zijn sponsor om geld te lenen die nodig was voor een volgende ontploffing had hij een keuze om de kosten te reduceren door een deel van de werkzaamheden niet machinaal maar door middel van spierkracht te volbrengen zodat enkel de kosten voor het dynamiet en het eten geleend hoeven te worden. Ik heb dit in Gbani heel weinig zien gebeuren en ook Mustafa is op zoek gegaan naar een andere sponsor die hem het geld wel wilde lenen zodat machines en diensten weer gehuurd konden worden.

---

⁵⁸ Sponsors zijn vaak ook eigenaar van een wasplaats, soms zelf ook nog van meerdere machines zoals Rafi.

⁵⁹ Tailings zijn de restanten van het gruis die tijdens het wassen niet opgevangen worden door de tapijten in de sluis. Het gruis wordt uit de wasbakken geschept en erachter neergelegd waardoor er een grote berg ontstaat. Vaak worden deze na een tijd opgekocht, veelal door bedrijven. Bedragen liggen tussen de 4000 en 5000 Euro. Een Burkinees bedrijf toont hierin interesse die het gruis verwerken door middel van cyanidation, waarin het illegale cyanide wordt gebruikt om het goud te verwerken. Deze tailings blijven in het zicht liggen van iedereen. In principe bestaan deze restanten uit het goud die de mijnwerkers daar wassen en wordt door de sponsor voor veel geld verkocht. Ik heb niet gehoord dat er ooit een conflict is ontstaan hierover.

⁶⁰ De reden hiervoor is niet dat ze dat niet willen maar kan zijn dat ze zelf geen geld hebben om het goud te kopen.

In dit hoofdstuk stond centraal de handelingen van de mijnwerkers in de omgang met goud te verklaren door middel van dit mineraal te plaatsen in het licht van een substantie. De handelingen die geobserveerd zijn die dit beeld bevestigen bestonden uit het weggeven van goud aan bedelaars, het uitbesteden van werk aan zogenoemde *contractors*, het verdienen chopmoney dat niet gespaard werd en het zoeken naar werk pas wanneer het geld op is. Deze handelingen stroken niet met de overheersende gedachte van een natuurlijk hulpbron zoals die gedefinieerd wordt in het economische domein waarin rationeel management voorop staat om winsten te verhogen. In het domein van religie en spiritualiteit, daarentegen, krijgen deze handelingen wel betekenis met name door het inzicht die wordt gegeven door Shipton (1994) die de symboliek van aardse substanties weergeeft; goud, als onderdeel van de aarde, is van iedereen en moet worden gedeeld. Bovendien zoals Shipton *bitter money* (1989) beschrijft, Werthmann *earth money* (2003b) en Znoj *hotmoney* (1998), wordt ook het geld dat verdiend wordt in Gbani, *chopmoney*, meteen uitgegeven en door de sponsor uitgeleend. De mijnwerkers sparen niet voor die koopwaren waar ze wel om vragen zoals een telefoon of een nieuw dak. De sociale organisatie in Gbani berust op het delen van de winsten die afkomstig zijn uit de aarde. In het volgende hoofdstuk wordt een andere aardse substantie die essentieel is in de kleinschalige goudmijnbouw over het voetlicht gebracht waarbij de handelingen een eenzelfde bedachtzaam heeft als goud.

Hoofdstuk 13 – Watergebruik in Gbani

*“He got a problem” zei Asaah wijzend naar een man met een emmer met water op zijn hoofd.
“He is carrying water instead of the wife. He has a problem at home.”*

Het vervoeren van schalen is een typische vrouwentaak en mannen zullen erop worden aangekeken indien zij een schaal of emmer met water op hun hoofd dragen. Volgens Asaah kan een man, wanneer hij water ophaalt voor het huis, gebeld worden om te werken. In dit geval is hij met iets anders bezig en zal hierdoor niet meteen kunnen komen. In Gbani wordt het gebied rondom de mijnschachten gedomineerd door mannen terwijl waterverdeling door vrouwen wordt beheerst.⁶¹

Dit onderzoek is in zijn geheel uitgevoerd tijdens het droog seizoen. In het regenseizoen vormt het water uit de rivier de belangrijkste bron van watervoorziening, in het droog seizoen worden er andere bronnen aangewend; het water wordt onttrokken uit de grond. Goud en water worden in dit onderzoek naast elkaar geplaatst doordat ze beiden uit de aarde afkomstig zijn. Door ook water in het licht van een substantie te plaatsen kunnen de handelingen rondom watergebruik van de mijnwerkers in Gbani worden verklaard doordat ze dezelfde voorzichtigheid hanteren in het toe-eigenen ervan als in de omgang met goud.

Water - Uit de Grond

Toen Asaah en ik over Gbani liepen richting mijnschachten langs het gebied van de Chinezen zag ik in de verte aan de rechterkant van het pad een grote plas water. We liepen er naar toe om te kijken waar het vandaan kwam. Ik zag bij het twintig meter hoge werktuig van de Chinezen een slang tussen de hekken steken die het water uit de bodem naar buiten liet stromen. Een groepje kinderen speelde met de straal water en stampten in de plassen die hierdoor waren ontstaan. Shi vertelde me even later dat Shaanxi Mining dagelijks drie á vier keer een ontploffing tot stand laat brengen. Doordat ze met grote snelheid steeds dieper gaan en hierdoor een overvloed aan grondwater kwijt moeten wordt er elke dag rond het

---

⁶¹ Ik heb vrouwen uitsluitend op de mijnschachten gezien wanneer er water werd verdeeld. Stenen werden wel getransporteerd door vrouwen maar uitsluitend van wasplaats naar wasplaats.

middaguur⁶² een grote hoeveelheid water naar buiten gebracht via de slang. “Dat is afvalwater” voegt Shi toe. De bewoners van Gbani gaan creatief om met deze overvloed aan water en is hier zelfs een wasplaats ontstaan. Elke dag zag ik jongens van rond een jaar of vijftien ijverig bezig met het maken van een provisorische sluis. Er werd een gat gegraven in de grond en twee meter verder een zak met stenen neergezet waarop een houten plank werd gelegd. Het gruis wat gewassen werd door de jongens hadden ze van de grond geveegd rondom wasplaatsen en van de doorgaande weg. “Het gruis is overal,” zei Asaah. Het water wat hier dagelijks stroomt gebruikten ze om het gruis te wassen op hun alternatieve wasplaats.

Bovendien verzamelden vrouwen zich rondom de slang om hun schalen te vullen met het stromende water. Ook jonge meisjes vulden hier hun emmertjes. Iedereen kan onbeperkt het water gebruiken en meenemen en vooral vrouwen kwamen hier elke dag om hun schalen te vullen; vrouwen vervullen een essentiële rol in waterdeling in Gbani.

Waterverdeling in Gbani

Toen ik de wasplaats van Rafi⁶³ opliep zag ik drie vrouwen voor de wasbak achter elkaar staan, ieder met een schaal op hun hoofd. De voorste vrouw boog haar hoofd iets naar voren waardoor ze het water geleidelijk in het voorste bad liet stromen. Rafi vertelde dat hij de wasbakken soms wel één keer per week moest verversen afhankelijk van hoe druk het is geweest. Dit deed hij door middel van het gruis uit de buitenste wasbak te scheppen⁶⁴ waarna hij het water van de eerste wasbak in de buitenste liet stromen. De eerste wasbak kon op deze manier worden schoongemaakt; afval zoals plastic werd eruit gehaald en kon worden gevuld met nieuw water. “De vrouwen lopen altijd rond... dan roep ik en vraag of ze het bad willen vullen,” legt Rafi uit.

Het water van de Chinese waterbron werd door de vrouwen vaak gebruikt om de vele wasbakken van het gebied te vullen. De antwoorden die Asaah kreeg van de verschillende mensen die hun schalen en emmers vulden verschilde nog al naar gelang aan wie je het vroeg. De jonge meisjes zeiden dat ze het mee naar huis namen zodat de familie zich ermee kon wassen. De vrouwen daarentegen gaven aan dat het uitsluitend voor industrieel gebruik was. “Het water bevat sporen van dynamiet en is slecht voor de huid,” aldus de vrouwen. De bron

---

⁶² De machine wordt door middel van een sensor automatisch in werking gesteld wanneer het grondwater een bepaald level heeft bereikt.

⁶³ Zie noot 52

⁶⁴ Zie *tailings* bij noot 59

die door de vrouwen werd aangewend om de huizen van water te voorzien waren de waterpompen die door de Chinezen geplaatst waren. Deze waterpompen waren echter verwijderd van de mijnschachten waar de mannen een groot deel van de dag doorbrachten. Hier, in dit gebied werd er door de vrouwen nog een andere bron aangewend om de mannen te voorzien van water voor zowel industrieel gebruik zoals het maken van een monster als persoonlijke hygiëne en drinkwater.

Op een middag liep ik met Asaah richting de droge rivierbedding⁶⁵ waar normaal gesproken, in het regenseizoen, de rivier rondom de mijnschachten stroomt. Voor mij lag een kale vlakte waar hier en daar een gat gegraven was waar ik grondwater door heen zag stromen. In de verte was een vrouw een schaal aan het vullen met dit water. “Dat is Sylvia,” zei Asaah. Ze zette de schaal op haar hoofd en liep terug naar de mijnschachten. Asaah en ik liepen haar achterna en hij vertelde me dat Sylvia bijna elke dag het water rondbrengt voor de mijnwerkers bij de mijnschachten. Sylvia stopte bij de mijnschacht van Mustafa en vulde de gele jerrycans met een kapotte fles die zijn functie deed als trechter. Toen ze klaar was met het vullen van de jerrycans keek ze enigszins schuchter naar de grond; het leek alsof ze ergens op wachtte. Kwaku was aan het overleggen met nog een andere mijnwerker en besprak iets met Sylvia. Asaah legde uit dat ze geen geld hadden om haar te betalen. “Het kost één Cedi (= € 0.40),” informeerde Asaah. “Dat heb ik wel,” zei ik en pakte mijn tas en overhandigde Sylvia het biljet. Ze bleef me echter vragend aan kijken. “Ze hebben gisteren niet betaald... ze krijgt twee Cedi,” zie Asaah grinnikend. Ik gaf Sylvia nog een biljet waarop ze me lachend bedankte en weg liep.

Alle vrouwen vragen hetzelfde bedrag van één Cedi per schaal voor het rondbrengen van het water, ongeacht uit welke bron het is geput. Het water wordt niet door iemand toegeëigend en is vrij te verkrijgen zoals het grondwater uit de rivieren of het “afval” water van de Chinezen. Ook het grondwater die bij de mijnschachten door de Ghanezen naar buiten wordt gepompt door een machine wanneer ze een bepaalde diepte hebben bereikt kan ook door iedereen vrij gebruikt worden. Wanneer dat gebeurt komen vrouwen naar de mijnschachten om hun schalen te vullen. De omgang met water door de bewoners van Gbani toont aan dat ook deze aardse substantie gedeeld wordt en waarmee geen winst wordt gemaakt. Het water dat in grote hoeveelheden naar buiten stroomt bij de Chinese

---

⁶⁵ In deze rivier wordt er bovendien *alluvial* mining bedreven. Een gezin bestaande uit oma, moeder, vader, kind en baby komen hier elke dag om het grondwater uit de gaten te scheppen. In de aarde van de bodem van deze gaten zit goud verborgen. Door middel van *panning* scheiden ze het zand van het goud en verkopen het aan één van de sponsors in het gebied.

onderneming kan onbeperkt gebruikt worden; kinderen spelen met de straal water en douchen zich ermee, vrouwen vullen hun schalen, kleine meisjes vullen hun emmertjes om thuis te kunnen douchen en jonge jongens maken er een eigen wasplaats om het gruis te wassen die ze in het gebied bij elkaar vegen. Bovendien laden de *chiang fang*⁶⁶ mensen hier hun karretjes met grote schalen om in een ander gebied dit water te gebruiken om het gruis te verwerken.

De Chinezen beschouwen dit water als afval water en hebben een eigen watervoorziening op hun gebied. Het delen van aardse substanties is een handeling die vooral voorkomt in de inheemse culturen van Ghana en andere delen van Afrika. Ik heb niet vernomen dat de Chinezen eenzelfde perspectief delen; het is “afval” water, zo werd er door Shi gesteld, zinspelend op het feit dat er er geen winst op kon worden gemaakt, hierdoor nutteloos is en “weggeven” kon worden. Toch was er een wederzijds respect in elkaars zienswijzen in Gbani in de verdeling van water. Tijdens mijn onderzoek heeft er nooit een conflict plaatsgevonden met betrekking tot het watergebruik door de Ghanezen van de Chinese waterbron. Een interessant vervolgonderzoek in Gbani zou moeten plaatsvinden in het regenseizoen wanneer er water door de rivieren stroomt en er wellicht eigendomsrecht wordt geclaimd door de Chinezen.

---

⁶⁶ Toen we wat verder liepen in Gbani richting Tarkwa, twee zones verderop van Obuasi, zagen we op een verlaten gebied een stuk of tien grote baden. Het groepje mannen wat erbij stond spraken niet de taal die Asaah sprak maar *Hausa*. Ze lieten weinig los over hun werkzaamheden. Er was één jongen die Frafra sprak die losliet dat ze goud onttrekken van de opgekochte tailings (zie noot 59) door middel van het gebruik van cyanide.

Conclusie

In dit onderzoek staat het onderscheid centraal tussen een natuurlijke hulpbron en een substantie in relatie tot watergebruik en de omgang met goud op een kleine mijn in Noord-Ghana. Dit onderscheid is relevant in de kleinschalige goudmijnbouw doordat een groot deel van de mijnwerkers nog steeds in armoede leeft; de veronderstelling luidt dat een misinterpretatie van de handelingen van de mijnwerkers, waardoor overheid beleid formuleert op basis van een eenzijdig perspectief, kan leiden tot een voortdurende situatie van armoede en conflict. Panella (2010b) benadrukt de drijfveren van de overheid om haar staatsschuld af te lossen ten einde haar morele schuld te vereffenen bij de lokale bevolking. De middelen die hiervoor worden aangewend zijn de inkomsten die de overheid genereert uit de goudmijnbouw door het heffen van belasting en het innen van royalty's. Het belang van goud is groot voor Ghana waardoor de overheid allerlei maatregelen doorvoert rondom goudwinning om gebruik te reguleren en de winst te vergroten. Goud als natuurlijke hulpbron of *resource* zorgt voor economische groei en moet worden bestuurd op een rationeel-kapitalistische manier; goud en economie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Op basis van dit perspectief wordt de handelswijze van de mijnwerkers in hun omgang met goud waargenomen als irrationeel management; goud wordt weggegeven, geld wordt niet gespaard en de mobiliteit is groot.

Gebruikmakend van onder andere de inzichten van Luning (2008), Shipton (1989; 1994), Znoj (1998) en Jansen (2010) werpt dit onderzoek een ander licht op het gedrag dat geobserveerd is in Gbani door goud in het licht van een substantie te plaatsen. Het uitgangspunt in de waardering van een substantie is het sociale aspect waardoor betekenissen variëren afhankelijk van gebruiker en die inzichtelijk kunnen worden gemaakt door culturele, spirituele en symbolische betekenissen in de omgang met de grondstof te begrijpen. De analogie die Shipton (1994) benadrukt tussen lichamelijke schepsels en aardse substanties is belangrijk doordat op basis hiervan het principe ontstaat om de opbrengsten afkomstig uit de aarde eerder te delen dan er winst mee te maken. De handelingen in Gbani stroken met deze gedachte. Lokoboys worden nooit geweigerd om mee te helpen door een teamleider. Toch delen ze altijd dezelfde hoeveelheid; hoe meer lokoboys hoe minder de winst, maar als ze willen werken dan kan dat. Bovendien kwam uit het veldwerk naar voren dat Gbani een aantal vormen van 'bedelaars' kent die als illustratie dienen dat goud wordt weggegeven; de vrouwen

die hoeveel ze geen arbeid hadden verricht een schepje gruis kregen of de mannen die toestemming krijgen gouderts eraf te slaan in de mijnschacht. Ook het bestaan van *contractors*⁶⁷ in al zijn vormen sluit aan bij de gedachte dat de opbrengsten afkomstig uit de goudmijnbouw gedeeld worden. De werkzaamheden worden nooit alleen uitgevoerd en elke sociale groep huurt iemand in zodat de opbrengsten gedeeld kunnen worden; vrouwen worden ingehuurd door mannen, kinderen worden ingehuurd door vrouwen en de *moyerman* wordt ingehuurd door de teamleider. Luning (2008) geeft aan dat de opbrengsten uit de kleinschalige mijnbouw geen blijvend effect hebben doordat de voorvaderen die in de aarde huizen offers eisen. De opbrengsten worden hierdoor snel uitgeven om aan deze eisen te voldoen en te voorkomen dat er iemand ziek wordt of overlijdt. Sylvester, terwijl hij zegt graag een telefoon te willen hebben, gaf zijn verdiende geld structureel uit aan alcohol, sigaretten en softdrugs. Geld in Gbani dat wordt verdiend wordt aangemerkt met *chopmoney*. Zoals de naam vermoedt wordt dit geld gependeed aan eten maar ook aan andere dingen die een korte termijn investering impliceren zoals alcohol en drugs; het wordt niet gespaard om die telefoon te kunnen kopen of het lekkende dak te vervangen. Ik zie overeenkomsten in de kenmerken die Shipton (1989) aanvoert met betrekking tot *bitter money*; het geld dat verdient wordt door middel van het delven van grondstoffen is bitter en wordt uit angst voor de aardvaderen snel uitgegeven. Bovendien geeft Werthman (2003b) aan dat *earth money* moet worden gedeeld doordat het net als goud uit de grond komt. Ook het *chopmoney* in Gbani dat verdiend is uit de verkoop van een aardse substantie wordt snel uitgegeven en bovendien vaak uitgeleend door de vele sponsors van het gebied. Znoj (1998) wijst bovendien op *hotmoney* in relatie tot de egalitarische samenleving als kenmerk van een kleine mijn en de taboes die hierdoor bestaan. Als gevolg hiervan worden rijkdommen verdeeld en conflicten over goud vermeden om de aardvaderen niet kwaad te maken. De bedaarde reactie in Gbani met betrekking tot diefstal kan in dit licht worden verklaard en onderdeel is van de sociale organisatie.

Door dit perspectief op goud als substantie te belichten kan de handelswijze van de mijnwerkers in relatie tot dit mineraal rationeel verklaard worden en bovendien kan er getoond worden hoe sociale relaties worden beïnvloed en ontstaan. Het dynamische karakter van een kleine mijn is het gevolg van het belang van sociale netwerken in dergelijke organisatiestructuur. Doordat de opbrengsten worden gedeeld waardoor er veel wordt

---

⁶⁷ Dit is een hulpkracht maar ook een onderaannemer

samengewerkt worden netwerken aangewend voor het inwinnen van informatie over een aankomende of een recentelijke ontploffing. Dit betekent werk voor de *lokoboys* die zich niet aan een team hechten, vaak stoppen met werken indien chopmoney is verdiend en hierdoor vaak werk zoeken. Ook vrouwen worden via dit netwerk gezocht door de teamleiders voor het transporteren van de stenen en het zeven van het gruis. Bovendien zullen vrouwen dit netwerk zelf ook aanspreken wanneer zij op dat moment geen werk om handen hebben. Daarnaast worden *moyermen* en *blastmen* gezocht via dit netwerk. Anders dan wat Grätz (2004) beschrijft dat sociaal kapitaal ontstaat als een economische strategie om in onzekere situaties, die kenmerkend is bij het exploiteren van een natuurlijke hulpbron, inkomsten veilig te stellen waardoor winsten onmiddellijk worden binnengehaald, staat het sociaal kapitaal in Gbani in relatie tot aardse substanties die gedeeld moeten worden en het sociale netwerk dit zo veel mogelijk faciliteert.

Bovendien dient dit netwerk ter facilitatie van de watervoorziening in Gbani. Niet alleen wenden eigenaren van wasplaatsen, zoals Rafi, zich tot dit netwerk om de wasbakken te vullen maar voorzien bovendien vrouwen zich van informatie over tijdelijke waterbronnen; het gebied rondom de mijnschachten wat normaal gesproken door mannen wordt gedomineerd wordt door vrouwen betreden indien het grondwater naar buiten wordt gebracht na een ontploffing. Water wordt in het licht van een substantie geplaatst door middel van de inzichten die door Strang (2005) en Orlove en Caton (2010) worden gegeven. Strang (2005) geeft aan dat mensen water evalueren op bepaalde universalia van water. De gedeelde zintuigelijke ervaring van het stromende water van de Chinezen wordt afhankelijk van culturele betrokkenheid gewaardeerd; persoonlijke hygiëne, industrieel gebruik of afvalwater. Dit onderzoek toont aan dat met water dezelfde voorzichtigheid wordt gehanteerd bij het toeëigenen ervan als bij goud. Water net als goud komt uit de aarde en wordt gedeeld. Door goud en water beiden als een substantie te waarderen worden twee gescheiden werelden samengebracht; de vrouwenwereld van waterverdeling en de mannenwereld op de mijnschachten in hun omgang met aardse substanties.

Referentielijst

- Adams, W. M., Watson, E. E. & Mutiso, S. K. (1997) 'Water Rules and Gender: Water Rights in an Indigenous Irrigation System, Marakwet, Kenya' *Development and Change* 28: 707-730.
- Addy, S. N. (1998) 'Ghana: revival of the mineral sector' *Resources Policy* 24(4): 229-239.
- Amankwah, R. K. & Anim-Sackey, C. (2003) 'Strategies for sustainable development of the small-scale gold and diamond mining industry of Ghana' *Resources Policy* 29: 131-138.
- Amin, A. A., Ntilivamunda, T. & Diop, M. B. (2010) 'Can Africa Develop Through Trade in the Current Global Economy with Large Trading Blocks?' in: Seck, D. & Boko, S. (eds.) *Back on Track. Sector-led Growth in Africa and Implications for Development* Trenton NJ, Africa World Press: 115-132.
- Aryee, B. N. A. (2003) 'Small-scale Mining in Ghana as a Sustainable Development Activity: Its Development and a Review of the Contemporary Issues and Challenges' in: G. M. Hilson (ed.) *The Socioeconomic Impacts of Artisanal and Small-Scale Mining in Developing Countries* Lisse, A. A. Balkema: 397-418.
- Bermúdez-Lugo, O. (2011) *2011 Minerals Yearbook. The Mineral Industry of Ghana* Reston VA, USGS.
- Bernard, R. H. (2002) *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches* Oxford, AltaMira Press.
- Besada, H. (2006) 'Foreign Investment in Africa: Challenges and Benefits' *South African Journal of International Affairs* 13(1): 159-168.
- Bharadwaj, A. (2012) 'Enculturating Cells: The Anthropology, substance and Science of Stem Cells' *Annual Review of Anthropology* 41: 303-317.
- Bleek, W. (1987) 'Lying Informants: A Fieldwork Experience from Ghana' *Population and Development Review* 13(2): 314-322.
- Borchgrevink, A. (2003) 'Silencing language. Of anthropologists and interpreters' *Ethnography* 4(1): 95-121.
- Bridge, G. (2004) 'Contested Terrain: Mining and the Environment' *Annual Review of Environmental Resources* 29: 205-259.

- Carsten, J. (2011) 'Substance and Relationality: Blood in Contexts' *Annual Review of Anthropology* 40: 19-35.
- Coleman, J. S. (1990) *Foundations of Social Theory* Cambridge MA, Belknap Press of Harvard University Press.
- De Boeck, F. (1999) 'Domesticating diamonds and dollars: Identity, expenditure and sharing in Southwestern Zaire (1984-1997)' in: P. Geschiere & B. Meyer (eds.) *Globalization and Identity: Dialects of flows and closures* Hoboken NJ, Wiley-Blackwell: 177-210.
- Fisher, E. (2007) 'Occupying the Margins: Labour Integration and Social Exclusion in Artisanal Mining in Tanzania' *Development and Change* 38(4): 735-760.
- Foucault, M. (1997) *The history of sexuality, volume 1: The will to knowledge* London, Penguin.
- Grätz, T. (2004) 'Gold Trading Networks and the Creation of Trust: A Case Study from Northern Benin' *Journal of the International African Institute* 74(2): 146-172.
- Greenen, S. (2012) 'A dangerous bet: The challenges of formalizing artisanal mining in the Democratic Republic of Congo' *Resources Policy* 37: 322-330.
- Héritier, F. (1982) 'The symbolics of Incest and Its Prohibition' in: Izard, M & Smith, P. (eds.) *Between Belief and Transgression. Structural Essays in Religion, History, and Myth* Chicago IL, University of Chicago Press: 152-179.
- Hilson, G. M. (2002a) 'Harvesting mineral riches: 1000 years of gold mining in Ghana' *Resources Policy* 28: 13-26.
- Hilson, G. M. (2002b) 'Land Use Competition in Developing Countries: Profiling the Struggles of Ghana's Galamsey Miners' *Minerals & Energy* 17(3): 2-14.
- Hilson, G. M. (2004) 'Structural adjustment in Ghana: assessing the impacts of mining-sector reform' *Africa Today* 51: 53-77.
- Hilson, G. M. (2010) "Once a miner, always a miner': Poverty and livelihood diversification in Akwatia, Ghana' *Journal of Rural Studies* 26: 296-307.
- Hilson, G. M. (2012) 'Poverty traps in small-scale mining communities: the case of sub-Saharan Africa' *Canadian Journal of Development* 33(2): 180-197.
- Jansen, J. (2010) 'What Gold Mining means for the Malinke, and How it was Misunderstood by the French Colonial Administration' in: Panella, C. (ed.) *World of Debts. Interdisciplinary Perspectives on Gold Mining in West Africa* Amsterdam, Rozenberg Publishers: 95-110.

- Jenkins, R., & Edwards, C. (2006) 'The economic impact of China and India on sub-Saharan Africa: Trends and prospects' *Journal of Asian Economics* 17: 207–225.
- Kemp, D., Bond, C. J., Franks D. M. & Cote, C. (2010) 'Mining, water and human rights: making the connection' *Journal of Cleaner Production* 18: 1553-1562.
- Konhert, D. (2010) 'Drivers of change or cut-throat competitors? Challenging Cultures of Innovation of Chinese and Nigerian migrant entrepreneurs in West Africa' *German Institute of Global and Area Studies / Institute of African Affairs*: 1-30.
- Lentz, C. (2006) *Ethnicity and the Making of History in Northern Ghana* Edinburgh, Edinburgh University Press for the International African Institute.
- Limbert, M. E. (2001) 'The senses of water in an Omani Town' *Social Text* 19(3): 35-55.
- Liu, J. J. (2010) 'Contact and Identity: The Experience of 'China Goods' in a Ghanaian Marketplace' *Journal of Community & Applied Social Psychology* 20: 184–201.
- Lumumba-Kasango, T. (2011) 'The National Project as a Public Administration Concept: The Problematic of State Building in the search for New Development Paradigms in Africa' *Africa Development* 36(2) 63-96.
- Luning, S. (2008) 'Goldmining in Sanmatenga, Burkino Faso: governing sites, appropriating wealth' in: Abbink, J. & Dokkum van, A. (ed.) *Dilemmas of development. Conflicts of interest and their resolutions in modernizing Africa* Leiden, African Studies Centre: 189-205.
- Luning, S. (2012) 'Processing Promises of Gold: A Minefield of Company-Community Relations in Burkina Faso' *Africa Today* 58(3): 23-39.
- Luning, S., Hoven van, E., Jansen, J. & Timmer, B. (2005). 'Autochthony and strangerhood in the Mande –Volta area' in: van der Kwaak, A., Spronk, R. & Willemse, K. (eds.) *From Modern Myths to Global Encounters: Belonging and the dynamics of change in postcolonial Africa* Leiden, CNWS Publications: 127-145.
- Maconachie, R. & Hilson, G. M. (2011) 'Safeguarding livelihoods or exacerbating poverty? Artisanal mining and formalization in West Africa' *Natural Resources Forum* 35: 293-303.
- Madison, S. D. (2012) *Critical Ethnography. Method, Ethics, and Performance* Los Angeles CA, Sage Publications.
- Manji, F. (2007) 'Preface' in: Manji, F. & Marks, S. (eds.) *African Perspectives on China in Africa* Oxford, Fahamu books & Pambazuka Press: vii-viii.

- Minerals and Mining Act. (2006) geraadpleegd op 2 juli 2013 van <http://www.sdsg.org/wp-content/uploads/2011/06/Ghana-Minerals-Act-2006.pdf>.
- Mohan, G. & Tan-Mullins, M. (2009) 'Chinese Migrants in Africa as New Agents of Development? An Analytical Framework' *European Journal of Development Research* 21(4): 588-605.
- Ocloo, M. (2012) Mining Sector Very Important To Ghana's Economy, geraadpleegd op 25 juni 2013 van <http://www.ghana.gov.gh/index.php/news/general-news/13697-mining-sector-veryimportant-to-ghanas-economy>.
- Opoku-Dapaah, E. & Boko, S. H. (2011) 'Liberalization of the mining sector in Ghana and its Impact on the Economy: A Sociological Approach' in: Seck, D. & Boko, S. (eds.) *Back on Track. Sector-led Growth in Africa and Implications for Development* Trenton NJ, Africa World Press: 229-240.
- Orlove, B. & Caton, C. S. (2010) 'Water Sustainability: Anthropological Approaches and Prospects' *Annual Review of Anthropology* 39: 401-415.
- Panella, C. (2010) 'Gold Mining in West Africa – Worlds of Debts and Sites of Co-habitation' in: Panella, C. (ed.) *World of Debts. Interdisciplinary Perspectives on Gold Mining in West Africa* Leiden, Rozenberg Publishers: 1-14.
- Parkes, P. (2005) 'Milk Kinship in Islam. Substance, structure, history' *Social Anthropology* 13(3) 307-329.
- Portes, A. (1998) 'Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology' *Annual Review of Sociology* 24: 1-24.
- Renne, E. (1991) 'Water, Spirits and Plain White Cloth: The Ambiguity of Things in Bunu Social Life' *Man, New Series* 26(4): 709-722.
- Robben, A. C. G. M. & Sluka, J. A. (2007) 'Fieldwork in Cultural Anthropology: An Introduction' in: Robben, A. C. G. M. & Sluka J. A. (eds.) *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* Malden MA, Wiley-Blackwell: 1-47.
- Shipton, P. (1989) *Bitter money. Cultural economy and some African meaning of forbidden commodities* Washington DC, American Ethnology Society.
- Shipton, P. (1994) 'Land and Culture in Tropical Africa: Soils, Symbols and the Metaphysics of the Mundane' *Annual Review of Anthropology* 23: 347-377.
- Singleton, R. A. & Straits, C. S. (2010) *Approaches to Social Research* New York NYC, Oxford University Press.

- Strang, V. (2005) 'Common Senses. Water, sensory Experience and the Generation of Meaning' *Journal of Material Culture* 10(1): 92- 120.
- United Nations (2006) geraadpleegd op 26 juli 2013 van http://www.un.org/esa/dsd/dsd_aofw_ni/ni_pdfs/NationalReports/ghana/Mining.pdf.
- USAID (2005) *Minerals and Conflict: A Toolkit for Intervention* Washinton DC, USAID.
- Werthmann, K. (2003a) 'The President of the Gold Diggers: Sources of Power in a Gold Mine in Burkina Faso' *Ethnos: Journal of Anthropology* 68(1): 95-111.
- Werthmann, K. (2003b) 'Cowries, Gold and Bitter Money. Gold-mining and notions of ill-gotten wealth in Burkina Faso' *Paideuma* 49: 105-124.
- Werthmann, K. (2008) 'Frivolous squandering': consumption and redistribution in mining camps' in: Abbink, J. & Dokkum van, A. (ed.) *Dilemmas of development. Conflicts of interest and their resolutions in modernizing Africa* Leiden, African Studies Centre: 60-76.
- Williams, R. (1990) *Notes on the underground* Cambridge MA, MIT Press.
- World Bank (1999) *World Development Report*. New York, Oxford University Press.
- Yelpaala, K. & Ali, S. H. (2005) 'Multiple scales of diamond mining in Akwatia, Ghana: addressing environmental and human development impact' *Resources Policy* 30(3): 145-155.
- Znoj, H. (1998) 'Hot Money and War Debts: Transactional Regimes in Southwestern Sumatra' *Journal for the Comparative Studies in Society and History* 40(2): 193-222.